

INVENTARUL
național al elementelor vii de patrimoniu cultural imaterial
(National Inventory of Active Intangible Cultural Heritage Elements)

I. Domeniul:

- cunoștințe legate de meșteșuguri tradiționale
- practici sociale, rituale și evenimente festive

II. Elementul de patrimoniu cultural imaterial: Arta cămășii cu altiță – element de identitate culturală în Republica Moldova

Termenul standard: Cămașa cu altiță

Denumiri locale/ regionale: *cămașă de sărbătoare, cămeșă încrețită la gât, cămașă cu altiță, cămașă națională (cele mai frecvent răspândite denumiri); cămașa fetelor (localitățile de la nord și din Câmpia Sorocii), ie (localitățile de pe cursul de mijloc și inferior al Prutului), cămașă cu altițe cu fir (șir, hir) metalic (localitățile din Codrii Centrali și din părțile Camencii, din stânga Nistrului).*

Arealul de manifestare

Cămașa cu altiță este frecvent răspândită în nordul și centrul Republicii Moldova și, mai rar, – în localitățile de sud, dar pretutindeni este recunoscută, respectată și admirată ca cea mai reprezentativă piesă a costumului femeiesc. Este principala piesă a costumului popular de sărbătoare, prin care purtătoarele își etalează simbolic apartenența la comunitate, status-ul social, dorința de a trăi și a transmite celorlalți frumusețe. Este o creație complexă, de cea mai mare probitate artistică în mânuirea acului, în utilizarea materialelor, realizarea motivelor ornamentale, structurarea acestora în grupuri ornamentale, încadrarea acestora în decor. Există o relație constituită istoricește între cămașa cu altiță și încadrarea ei în ansamblul costumului tradițional, între purtarea costumului și respectarea etichetei. Pe parcursul mai multor secole, femeile și fetele au investit în cămașa cu altiță multă creativitate artistică, i-au perfecționat materialele, tehnicile și principiile artistice de decorare, păstrându-i totodată modelul de bază, încât a devenit de o expresivitate inedită și este purtată ca o haină identitară de mare impact social. Este agreată, cusută și purtată cu multă

pasiune, în dorința de a particulariza personalitatea purtătoarelor în raport cu alte modele vestimentare oferite de tradiție. Este preferată de românce ca cea mai distinctă marcă vestimentară identitară, dar și de reprezentanții altor culturi când participă la sărbătorile comunitare și doresc să trăiască pe viu splendorile ei. Este purtată de oamenii în etate atunci când vor să-și demonstreze patrimoniul și competențele lor celor tineri, de meșterii populari – la expoziții, târguri și alte manifestări economico-culturale, de acei care primesc oaspeți de onoare. Este preferată de fetele și femeile tinere participante la activitatea artistică a diferitor ansambluri etno-folclorice, grupuri de dansuri folclorice, la nunți, petreceri comunitare (hramul, centenarele localităților), atunci când merg în delegații la comunitățile vecine sau mai îndepărtate, în cadrul relațiilor de prietenie sau al parteneriatelor culturale.

Ca extindere în alte arii conexe celor românești, piesa se întâlnește în comunitățile ucrainenilor și huțulilor din Ucraina de Apus, având alte denumiri, atât cămașa, cât și părțile ei constitutive, o cromatică și un design vizibil diferit. Ca specific artistic, hainele ucrainenilor și huțulilor au proporția mărită a registrelor ornamentale (altița și încrețul sunt mai late), grafica ornamentală este mai densă, lasă foarte puțin spațiu alb între elemente și motive, inclusiv mai puțin câmp alb între grupurile ornamentale. Cromatica este axată mai frecvent pe principiul contrastelor.

Răspândirea cămășii cu altiță pe actualul teritoriu al Republicii Moldova **La nord:**

Raionul Briceni: satul (în continuare – s.) Criva, s. Larga, s. Drepcăuți, s. Hlina, s. Tabani, s. Bulboaca, s. Coteala, s. Grimăncăuți.

Raionul Ocnița: s. Naslavcea, s. Lencăuți, s. Clocușna, s. Dângenii, s. Mihălășeni.

Raionul Edineț: s. Bădragii Vechi, s. Brânzeni, s. Gordinești, or. Edineț.

Raionul Râșcani: s. Bălăneștii Noi, s. Hiliuți, s. Pârjota, s. Șaptebani, s. Zăicani, s. Văratec. **Raionul Glodeni:** s. Ciuciulea, s. Petrunca, s. Moara Domnească, s. Hâjdieni.

Raionul Dondușeni: s. Cernoleuca, s. Crișcăuți, s. Rediul Mare, s. Baraboi, s. Mihăileni, s. Ochiul Alb.

Raionul Drochia: s. Drochia, s. Pelinia, s. Târnova, s. Țarigrad.

Raionul Soroca: s. Cosăuți, s. Bădiceni, s. Rublenița, s. Racovăț.

Orașul Bălți.

Raionul Șoldănești: s. Cușmirca, s. Vadul Rașcov, s. Alcedar, s. Pohoarna, s. Olișcani, s. Climăuți, s. Cobălea.

Raionul Sângerei: s. Dumbrăvița, s. Prepețița, s. Heciu Vechi, s. Căzănești.

La centru:

Raionul Rezina: s. Lalova, s. Ignăței.

Raionul Telenеști: s. Chițcanii Vechi, s. Mândrești, Chiștelnița.

Raionul Florești: s. Băhrinești, s. Trifănești, s. Napadova, s. Văscăuți, s. Ștefănești.

Raionul Fălești: s. Natalievca, s. Călugăr, s. Răuțel, s. Horești, s. Valea Rusului.

Raionul Ungheni: s. Boghenii Noi, s. Petrești, s. Pârlița.

Raionul Nisporeni: s. Boldurești, s. Chilișoaia, s. Zberoaia, s. Iurcenii, or. Nisporeni.

Raionul Strășeni: s. Lozova, s. Sireți, s. Recea.

Raionul Călărași: s. Păulești, s. Vălcineț, s. Nișcani, s. Sadova, or. Călărași.

Raionul Orhei: s. Chiperceni, s. Morozeni, s. Trebujeni, s. Clișova Nouă.

Raionul Ialoveni: s. Costești, s. Buțeni, or. Ialoveni.

Raionul Hâncești: s. Cărpineni, s. Cioara, s. Lăpușna, s. Pașcani.

Raionul Anenii Noi: s. Geamăna, s. Mereni, s. Șerpeni, s. Varnița.

Raionul Dubăsari: s. Molovata Nouă, s. Pohrebea, s. Ustia.

La sud:

Raionul Basarabeasca: s. Abaclia, s. Sadaclia.

Raionul Cimișlia: s. Gura Galbenei, s. Iurevca.

Raionul Căușeni: s. Sălcuța, s. Ursoaia.

Raionul Leova: s. Tigheci, s. Cociulia, or. Iargara.

Raionul Cantemir: s. Pleșeni, s. Gotești.

Raionul Cahul: s. Văleni, s. Găvănoasa, s. Giurgiulești, s. Colibași, s. Vadul lui Isac, s. Slobozia Mare, s. Câșlița-Prut, s. Manta, s. Brânda, s. Cucoara.

Localități în care se cos și se poartă cămăși cu altă. Secolul al XXI-lea Nord:

Raionul Glodeni: s. Ciuciulea.

Raionul Drochia: s. Popeștii de Sus, s. Sofia, s. Pelinia.

Raionul Dondușeni: s. Crișcăuți, s. Baraboi.

Raionul Edineț: s. Brânzei, s. Gordinești, s. Rotunda, or. Edineț.

Raionul Soroca: s. Cosăuți, s. Vădeni, s. Bulbocii Vechi, Rublenița.

Raionul Florești: s. Băhrinești, s. Putinești, s. Hârtop.

Raionul Fălești: s. Catranâc, s. Horești, s. Obreja Veche, or. Fălești.

Centru:

Raionul Telenești: s. Căzănești, s. Suhuluceni, s. Coropceni, s. Chițcani.

Raionul Sângerei: or. Sângerei, s. Biliceni Vechi.

Raionul Ungheni: or. Ungheni, s. Condrătești, s. Pârlița.

Raionul Călărași: s. Palanca, s. Vălcineț, s. Hârjauca, s. Temeleuți, or. Călărași.

Raionul Strășeni: s. Țigănești, s. Tătărești, s. Lozova, or. Strășeni.

Raionul Hâncești: s. Ciuciuleni, s. Mingir, s. Negrea.

Raionul Orhei: s. Clișova Nouă, s. Lucașeuca, s. Peresecina, or. Orhei.

Raionul Criuleni: s. Mașcăuți, s. Bălăbănești.

Raionul Dubăsari: s. Molovata Nouă, s. Holercani.

Raionul Ialoveni: s. Suruceni, s. Răzeni, s. Costești, s. Horești, s. Bardar.

Raionul Anenii Noi: s. Mereni, s. Hârbovăț, s. Puhăcenii.

Sud :

Raionul Leova: s. Borogani, s. Filipeni.

Raionul Cimișlia: s. Gura Galbenei.

Raionul Căușeni: s. Fârlădeni, or. Căușeni.

Raionul Ștefan Vodă: s. Crocmaz, s. Răscăieți.

Raionul Cahul: s. Cotihana, s. Manta, s. Slobozia Mare, s. Văleni, or. Cahul.

Descrierea elementului - repere etnografice și istoriografice

Cămașa cu altiță este foarte veche în uzul comunităților de la est de Carpați. Dovadă în acest sens sunt numele său, croiul, principiile de ornamentare și practicile sociale în care funcționează. Ambele cuvinte sunt de origine latină. Cămașa provine de la latinescul *camisia* și altița – de la latinescul *altitia*. Are croi arhaic, simplu și practic: câteva bucăți de pânză dreptunghiulară, după ornamentare cu acul și ațe colorate, sunt unite între ele prin cusătură, încât devine multifuncțională, adaptată tuturor activităților specifice sărbătorilor. Grupurile ornamentale au denumiri concrete (pe mânecă: *altiță* sus la umăr, *încreț* sub ea și mai jos *râuri*; *râuri* în față și în spate), iar fiecare grup ornamental are motive specifice, irepetabile în alte locuri. Încadrarea lor în grupul ornamental se face după reguli îndătinat. Datorită vechimii, a devenit haina purtată în cadrul tuturor obiceiurilor. Aceste funcții sociale multiple i-au creat un prestigiu deosebit de înalt, sporindu-i aspectele estetice, încât a devenit emblematică. A fost transmisă,

în virtutea tradiției, din generație în generație, iar la configurarea ei ca haină distinctă au contribuit fetele și femeile din diferite pătri sociale.

Cercetătorul Valentin Zelenciuc susține că unele piese de port sunt mult mai vechi, dar ansamblul costumului moldovenesc s-a constituit începând cu secolul al XIV-lea, odată cu formarea statului *Țara Moldovei* (В.С. Зеленчук. *Молдавский национальный костюм* [Costumul național moldovenesc]. Кишинев: Издательство Тимпул, 1985, с. 14). Deja în anul 1713 suedezul Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel scria cu admirație despre portul femeilor din Moldova: „Pe trup au o cămașă subțire cusută pe o lățime de un deget și mai bine cu fel de fel de mățasuri și cu aur și argint în 4 dungi, în față și în spate, de sus până jos la tivul care ajunge până la picioare.”(Schneider Von Weismantel, Erasmus Heinrich. *Scurtă descriere a ținuturilor moldovene*. În: *Călători străini despre Țările Române*. Vol. VIII, îngrijit de Maria Holban, București, 1983, p. 356-357).

Portul popular, confecționat în condiții casnice, a fost un fenomen unitar până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. După anul 1812, când partea de nord-est a Moldovei a fost anexată de către Imperiul Rus, treptat, prestigiul acestor haine tradiționale scade. Femeile erau încurajate să poarte haine de factură urbană. Hainele tradiționale le purtau pe dedesubtul celor de factură europeană. Doar în ritualurile importante pentru viața oamenilor, precum nunțile, înmormântările, petrecerile la armată a premilitarilor se utilizau cămași cu altițe, cusute în condiții casnice, inclusiv pentru daruri. Femeile în etate își păstrau portul vechi, dar pentru că recomandau ca, atunci când vor muri, să fie înmormântate în cămașile în care s-au căsătorit, deoarece așa era prescripția obiceiului, cele mai vechi piese au fost îngropate odată cu ele. În contextul slăbirii tradiției, sub impactul modernității, scoaterea acestor piese din circuit a avut repercusiuni asupra menținerii în uz a vechilor piese de mare valoare artistică.

Chiar dacă le-au cusut și purtat femeile din familii de boieri, țărani, păstori, preoți, dascăli și meseriași, documente scrise au rămas doar de la familiile mai înstărite, pentru că ei, în virtutea posibilităților economice, obișnuiau să scrie foi de zestre. În testamentul lui Dimitrie Jărdan, vornic de poartă, din satul Rădeni, ținutul Orhei (20 martie 1820), printre „*Alte lucruri ce mai sânt rămasă dela raposata soțul meu Mariia și au să să de în partea fiicilor noastre Safta și Eleana, precum în gios arată 2 năfrămiță una pi pânză alta pi hârtie, 3 cămași de în cusute cu altițe cu fir [...]*” (Leon Boga. *Documente basarabene*, vol. III. Testamente și danii (1672-1858), Chișinău: Tipografia Eparhială – „Cartea Românească”, 1929, p. 47). În documentul întocmit la moartea mamei boierului moldovean Neculai Murguleț, figurează o *fotă roșie, două peșchire și o păreche de altițe cu*

sârmă (Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, vol.1, 1864-1865, Ediție îngrijită de I. Oprea, Editura SAECULUM I.O, 2013, p. 71).

Manuscrisul din 1848 despre trei orașe și 69 de sate, din județul Balta, de peste Nistru, în care locuiau preponderent moldoveni, se referă la cămașa cu altiță, făcută din pânză subțire, având mânecile înfrumusețate cu diferite ornamente cusute cu fir metalic. (А.Смерчинский. Географическое и Этнографическое сведение о южной части Балтского Уезда и о жителях оной Молдаванах. 1848 [Date geografice și etnografice despre partea de sud a județului Balta și despre moldoveni, locuitorii săi. 1848]. Архив Русского географического общества [Arhiva Societății Geografice Ruse]. Санкт-Петербург, XXX, 32, №138, стр.77).

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, datorită utilizării mijloacelor grafice și fotografiei, sursele devin mai frecvente și mai elocvente.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Fig.1. Pictorul polonez Jozef Chelmonski surprinde, în creion, pe hârtie, o femeie îmbrăcată în cămașă cu altiță (*Voyage en Bessarabie*, publicată în „Monde illustre” în 1884).

Fotografiile ale costumelor locale din satul Bârnova, uezdul Soroca, în care erau și femei purtătoare de cămași cu altiță, ca haine de sărbătoare, au fost prezentate la expoziția de etnografie din 1867, organizată la

Universitatea din Moscova de către Societatea amatorilor de științe naturale (Д.Коцовский, Село Бырнова, Сорокского уезда в 1867 году/ Satul Bârnova, uezdul Soroca în anul 1867/, p. 217. În: Записки Бессарабского областного статистического комитета, т. 2, Кишинев, 1867, с. 225-228). Cele mai vechi poze identificate, cu femei purtând această cămașă, datează din anul 1884 (Negativele se află în patrimoniul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală și în patrimoniul Muzeului Etnografic al popoarelor din Rusia, Sankt-Petersburg).

Fig. 2. Familie de basarabeni din județul Hotin. 1884. Cămașa tinerei din imagine are altiță, încreț, râuri.

Completează geografia acestei piese și albumul fotografului J.X.Raoult (Raoult de Paris), editat în 1898 la Odesa (Несколько народных типов России/ Câteva tipuri ale popoarelor Rusiei/, часть II, 1898).

Fig.3. Femeie din împrejurimile Chișinăului.

Fig.4. Femei la cules de struguri în vie. Basarabia. (Живописная Россия /Almanahul Rusia pitorească, Москва, V, 1898)

Fig. 5. Port nupțial din nordul Basarabiei. Grădina Muzeului Zemstvei Basarabene. 1906.

Fig. 6. Tinere de la sudul Basarabiei, de pe țărmul Mării Negre.
Fotografie J.X.Raoult, 1898.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea și prima decadă a secolului XX, portul popular femeiesc de sărbătoare, inclusiv cămașa cu altiță mai continua să fie purtată în localitățile din nordul și sudul Basarabiei, unde se păstra modul patriarhal de viață, iar influențele urbane erau mai neînsemnate.

Deja la începutul secolului al XIX-lea sporește interesul societății pentru punerea în valoare a portului tradițional, inclusiv a cămășii cu altiță, pentru a susține pulsațiile vieții tradiționale din comunitățile rurale. În 1903-1906, au fost organizate câteva expoziții locale, în cadrul cărora erau expuse și costume populare, cămăși cu altiță în Edineț (1903, 1906), Cernoleuca și Cotiujeni (1906). De la expoziția din Edineț (1906), Muzeul Zemstvei Basrabene din Chișinău, cu participarea directă a cărturarilor locali, a achiziționat între alte piese de port și 5 cămăși vechi cu altițe (Отчет Музея Бессарабского земства за 1906 г./Raportul Muzeului Zemstvei Basarabene pentru anul 1906/, Кишинев, 1906, p. 15-22).

Fig. 7. Femei din satul Colicăuți, județul Hotin, Basarabia, în port tradițional. Și fetița din brațele mamei are cămașă ornamentată. 1906.

Fig. 8. Femei în costum popular la construirea drumului de fier Hotin -Maliniț în timpul Primului Război Mondial, 1916.

Perioada dintre cele două războaie mondiale, cât Basarabia s-a aflat în componența României Mari, a fost una benefică reafirmării rolurilor rituale și funcțiilor sociale ale costumului tradițional, numit și *costum național*, inclusiv a cămășii cu altiță ca principala piesă a costumului

femeiesc de sărbătoare. Societatea a început a se solidariza în jurul acestor haine simbolice, a le recupera din modelele bătrânești și a le etala ca marcă etnică. Fetele din mediul rural continuau să coase cămășile cu altiță în virtutea tradiției, căci erau deprinse să execute toate lucrările practice de femei în gospodărie, prin intermediul șezătorilor, clăcilor ca forme de muncă îndătinată. Elevele din școli, inclusiv cele din mediul urban, învățau în cadrul procesului educațional a practica diferite activități din domeniul artei populare, inclusiv cusutul cămășilor cu altiță. Ca modele aveau fie exemple de cămăși din zestrea mamelor și a bunicilor lor, fie albume editate cu diferite modele. Dar în programa școlară nu erau suficiente ore pentru ca fetele să însușească marea bogăție de tehnici artistice folosite tradițional la coaserea acestor cămăși. Profesoarele au ținut să le învețe a coase în cruciuliță, la fir, șinătăe, lăntujel, să execute cheițe pentru unirea părților cămășilor. În această perioadă, se răspândește mai mult cămașa cusută pe bumbac subțire, fără poale, numită și *ie* în mai multe localități, în mediul urban – cu mâneca scurtă.

Al Doilea Război Mondial a produs o ruptură culturală în această continuitate. Prin anii 50-60, pentru că populația era săracă, a continuat să poarte vechile cămăși, dar noua ideologie nu încuraja continuarea vechilor practici vestimentare. Au fost tentative de a introduce costumul ucrainean în uzul formațiilor artistice care activau la căminele culturale.

Fig. 9. Familie din satul Lozova, 1940.

Fig. 10. Corul din satul Lozova, 1942.

Fig.9. Eleve. Chișinău, 1934 (Fotografie din colecția domnului avocat Iurie Cojocaru).

O altă etapă în dezvoltarea domeniului a fost realizată de Combinatul Ministerului Culturii (1971-1991) care a executat la mașini de brodat cămăși cu altiță și costumele în care acestea erau integrate, beneficiarii acestora fiind formațiile artistice de amatori și profesioniste. Urmare acestei practici s-au dimensionat proporțiile motivelor și grupurilor ornamentale, a fost promovată cu precădere tehnica cusutului la fir, celelalte tehnici, de mare expresivitate artistică, fiind treptat marginalizate. Mai executa cămășile cu altiță după modelele tradiționale (croi, motive, proporții, cromatică etc.) Întreprinderea experimentală de producere „Meșter-Faur” din Chișinău, unitate din cadrul Asociației Meșteșugurilor Artistice Populare „Artizana”, pentru care lucrau manual la domiciliu mai multe femei din sate (raioanele Călărași, Strășeni, Orhei, Soroca). Lucrările acestor meșteri erau căutate de către interpreții de folclor, chelnerițe, studenți, iubitori ai creației populare. Dar capacitățile de producere ale Combinatului Ministerului Culturii erau mult mai mari decât ale meșterilor tradiționaliști și, către anul 1980, s-a observat clar că, între cămășile produse pe cale industrială și cele realizate manual, sunt deosebiri vizibile și grupurile artistice au început să caute vechile costume, bogatele din punct de vedere tradițional cămăși cu altițe.

După căpătarea independenței Republicii Moldova în anul 1991, prin implicarea femeilor în etate, care cunoșteau bine principiile tehnice și artistice de realizare a cămășilor cu altiță, a început un proces de recuperare a bogăției și diversității ei. Au apărut multe formații folclorice prin sate, afiliate școlilor, centrelor de cultură care promovau folclorul autentic, modul de a cânta și costumele tradiționale specifice unei localități, zone, regiuni. Societatea a avut posibilitatea să vadă, în cadrul evenimentelor culturale, costume tradiționale de mare valoare artistică, executate în materiale noi. Această recunoaștere a utilității cămășii cu altiță în viața socială a stimulat mai mulți meșteri să înceapă a țese pânză bună pentru coaserea manuală a cămășilor, să învețe a coase artistic, să exercite vechi tehnici complicate, dar de mare impact estetic. Concomitent cu costumele noi erau purtate la evenimente și cămășile vechi, rămase ca moștenire în familii. Demonstrarea lor în public a alimentat creația meșterilor populari care au început să le reproducă, să se orienteze tot mai mult spre costumele originale, autentice.

În ultimul deceniu, rezultatele acestor fortificări culturale ale cămășii cu altiță s-au putut observa pe mai multe planuri. În promovarea artei ei sunt antrenate ateliere, comunități, familii, meșteri individuali, ceea ce constituie un număr important de promotori conștienți de valențele acestei haine emblematice. Se țese pânză de bună calitate pentru cusutul manual, se coase cu multă rigoare, respectând structurile și proporțiile specifice, vechile modele ornamentale, diversitatea lor locală. Sunt reincluse în circuitul

cultural tehnici, motive, principii artistice care respectă caracterul acestei piese simbolice. A sporit numărul doritorilor de a purta această haină emblematică. Ea a căpătat noi funcții sociale și societatea încurajează activitatea meșterilor în domeniu.

Despre cămașa cu altiță

Cămașa se numește „cu altiță” de la decorul foarte bogat al mânecii, care are trei registre: altița, încrețul (sau crețișorii) și râurile. Altița este cea mai expresivă din punct de vedere artistic. Este situată sus, la umăr, are formă dreptunghiulară și este puțin mai mare decât palma unei mâini cu degetele desfăcute. Ea constă din câteva rânduri orizontale de motive ornamentale mici geometrice mai frecvent, dar și fitomorfe foarte stilizate (de la 2 până la 9), mărginite pe verticală și orizontală de o rețea de drepte care o ordonează și o pune în valoare. În vechile exemplare, dreptunghiul ei este mărginit numai din 3 părți de acest cadru care are lăsată deschisă partea de sus. Sunt câteva tehnici consacrate de executare a acestui cadru, întotdeauna diferite de cele ale benzilor orizontale (șinătău, înaintea sau în urma acului). În documentele din sec. XVII-XVIII se precizează că altițele erau cusute cu fir metalic, deci erau bogat ornamentate și decupabile. Erau desprinse ca niște epoleți de restul cămășii, înainte de spălarea acesteia, după care erau prinse la loc. Ulterior, femeile au început a coase cămăși cu altițe croite separat, dar prinse pentru totdeauna de restul mânecii. Iar de la sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu utilizarea mai frecventă a pânzei de bumbac și sporirea capacităților războiului orizontal de țesut, pânza a devenit mai lată și mâneca era cusută dintr-o singură bucată.

Sub altiță este situat încrețul (crețișorii) – al doilea registru important al decorului mânecii. El este de trei ori mai îngust decât altița, fiind executat în tehnici de cusut care imită țesutul, specifice doar acestui grup ornamental (la fir, bătut pe două fețe, ațeste, punct bătrânesc etc.) și are, de regulă, culori de la galben deschis până la portocaliu. Motivele dominante ale acestui grup ornamental sunt cele romboidale, triunghiulare și unghiulate. În secolele precedente, până la începutul secolului XX, era practicat încrețul funcțional, ceea ce înseamnă că, prin tehnicile de realizare, încrețul era ajustat ca lățime la altiță, apoi cusut de altiță. Acest tip de încreț funcțional era propriu cămășilor cu altițe decupabile. Deja la începutul sec. XX, cel mai frecvent era răspândit încrețul decorativ, care însoțea atât cămașa cu altiță croită separat, cât și mâneca făcută dintr-o singură bucată de pânză. Tehnicile utilizate îi stabileau lățimea, fără să fie necesară ajustarea ulterioară.

Sub încreț sunt localizate „râurile” cămășii dispuse sub formă de grupuri ornamentale liniare oblice față de axa verticală a mânecii (pentru femei tinere și fete) și perpendiculare (pentru femeile în vârstă preferențial). Motivele ornamentale dominante pentru această parte a mânecii sunt geometrice și vegetale stilizate.

Alte tipuri de cămăși, vechi și ele, purtate de românce, nu întrunesc această bogăție culturală informațională. Fiecare dintre aceste trei registre ornamentale are nume, ornamente mai frecvent utilizate, teme ornamentale semantice, tehnici bine definite de practica culturală, încât respectarea tuturor acestor aspecte conturează ineditul cămășii cu altiță, făcând-o să fie cea mai importantă în strategiile identitare atât în secolele trecute, cât și în prezent.

Prin denumirile părților componente și decorul acestora, așa cum au fost moștenite din secolele precedente, cămașa cu altiță este circumscrisă modelului mito-poetic al lumii. Altița de la umeri are motive cu semnificație preponderent astrală. Motivele ornamentale și locul amplasării sale în structura mânecii sunt argumente în acest sens. În spațiul Republicii Moldova, ca fiind marginal al ariei românești, acest cuvânt mai desemnează două realități relevante pentru semantica altiței. În practica funerară este frecvent răspândit un obiect cu numele altiță, sub formă de pânză nouă albă, de cânepă, în sau bumbac, care se atârnă la streășina casei, semn că a murit un om, în înțelesul nostru – un fel de steag al mortului. Altița este ținută afară timp de 3 sau 40 de zile. Bătrânii spun că pe ea se odihnește sufletul decedatului și o folosește ca aripi pentru a urca la cer (Buzilă Varvara. Cămașa femeiască cu altiță – brand românesc. În: Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică, nr. 2 (22), Chișinău, 2014, p. 124-132). Altița funerară face legătură între pământ și cer. În Valea Nistrului de Jos, lângă satul Talmază este un platou înalt numit *Altiță*, adică loc înalt, deasupra altor forme de relief. Încrețul de sub altiță, prin conținutul său de forme geometrice, trimite la simbolismul rodniciei pământului. Râurile de pe mâneci, la fel ca și cele de pe piept și spate, sugerează legătura cu apele. Astfel, cosând această cămașă în tiparele ei vechi, femeile participă la un act cosmogonic al orânduirii celor existente într-un singur tablou al lumii (*imago mundi*). Purtând cămașa, femeile poartă pe ele simbolurile esențiale ale universului, concentrate în modelul mito-poetic al lumii, ca un liant definitoriu între om, Cosmos, natură. Și pentru că este purtată la marile sărbători, cămășile adresează aceste mesaje importante și grupurilor, colectivelor cu care relaționează.

Pentru acest detaliu important al mânecii cămășii, Alexandru Ciorănescu, în *Dicționarul etimologic al limbii române* (Editura Academiei Române, 2001), dă originea de la latinescul *altitia*, formată din latinescul

altus-a-um, adj. = „înalt”, înregistrând forma *altissima* la superlativ din latina clasică, cu sensul de „cel mai înalt” în română. Are origine latină și cuvântul cămașă (din latinescul *camisia*), *ia* – din latinescul *linea* (Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Editura Academiei R.S.R., București, 1978). Aceste caracteristici lingvistice, împreună cu cele imagistice, artistice, tehnice, cu funcțiile rituale subliniază, pe de o parte, vechimea cămășii cu altiță și, pe de alta, importanța ei în societatea tradițională și contemporană.

Prezentarea elementului în Republica Moldova

Materii prime

Până la mijlocul secolului XX, pânda pentru cămăși era țesută în condiții casnice, la război orizontal, în două ițe, din fire de cânepă sau in, prelucrate în gospodărie, sau din fire de bumbac procurate din comerț. După Al Doilea Război Mondial, societatea moldovenească a trecut prin dificultăți economice și social-politice care au marginalizat funcțiile sociale ale acestei haine. Până prin anii 60-70, femeile au purtat cămășile de pânda la război, altele au continuat să coase cămăși mai simple pentru elevele participante la practicile culturale. Au țesut pânda și meșterițele din localitățile rurale încadrate în Întreprinderea Experimentală de Producție *Meșter Faur* din cadrul Asociației Meșteșugurilor Populare Artistice „Artizana”, iar producătorii din cadrul Combinatului Ministerului Culturii, care produceau costume pentru formațiile artistice, utilizau pânda industrială și brodau cu ajutorul mașinilor. În anii 1989-1994, femeile din satele Bardar și Văsieni, raionul Ialoveni, au țesut pânda de bumbac în mod manual, pentru a oferi o pânda mult mai adecvată pentru cusutul manual. Periodic, în funcție de necesitate, au mai țesut pânda în condiții casnice meșterițele din Lozova și Vorniceni, raionul Strășeni, Vălcineț și Sadova, raionul Călărași. În ultimii ani, în contextul sporirii interesului societății pentru autenticitate și originalitate, țese pânda de bună calitate Veaceslav Filimon din Chișinău și Atelierul *Bojescu* din comuna Mereni, raionul Anenii Noi, condus de Lidia Bojescu. În prezent, au sporit mult exigențele celor care cos manual cămăși cu altiță față de calitățile pânde și ale ațelor de cusut. Pentru că se practică vechile tehnici de cusut, bazate pe numărarea firelor pânde și pe simetria modulelor, elementelor, motivelor, este căutată pânda care are grosimea firelor urzelii egală cu cea a firelor bătelii (o densitate de 16x16 fire, sau 16x18 fire). Sunt reactualizate toate tipurile de pânda, din cânepă, in,

bumbac, uneori se folosesc pânze din fire mixte, de cânepă și bumbac, în și bumbac.

La decorarea cămășilor au fost folosite fire de bumbac și lână vopsite în pigmenți naturali, arnic, moulineu, mătase, bumbac de diferite grosimi. Femeile mai bogate foloseau la înfrumusețarea hainelor fire de aur și argint, iar mai târziu – fire metalice de culoare aurie sau argintie. La nord și în satele de la Nistru, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, s-au folosit paietele (fluturașii) și mărgelușele colorate.

În ultimele decenii, deși oferta comercială de fire pentru cusut este destul de bogată, meșterii caută și folosesc acele materiale care sunt specifice artei acului, respectând și tradițiile locale ale utilizării lor.

Fig. 10. Veaceslav Filimon țese pânză pentru coaserea cămășilor. Mai țese brâie și catrințe, coase cămăși.

Instrumentarul de lucru

Ca instrumente de lucru au fost și mai sunt folosite acele de diferite mărimi și grosimi, foarfecile (în trecut, făcuți de meșteri locali), ghergheful sau cercul pe care se întinde și se fixează pânza, pentru a executa cusăturile mai eficient. Mai recent, doamnele utilizează, în timpul lucrului, fie ochelari sau lupe speciale, fixate pe frunte.

Croiul

Toate cămășile tradiționale sunt făcute din pânze albe, ceea ce asigură corpului o anumită igienă. Cămașa cu altiță este croită după practici vechi, folosind econom atât lățimea, cât și lungimea pânzei. Părțile hainei sunt adaptate la dimensiunile pânzei cu multă exactitate, încât nu rămân bucăți de pânză nefolosită. Când pânza era mai îngustă, se foloseau doi lați pentru piept și al treilea pentru spate, alți doi lați pentru mâneci, având prins în partea de sus dreptunghiul altiței. În situațiile când femeile erau mai corpolente, adăugau clini la subsuoară, pentru ajustarea hainei. Tradiția croirii altiței dintr-o bucată separată de pânză s-a păstrat mai îndelung în satele din nordul Republicii Moldova și în cele din jurul orașului Camenca, de peste Nistru. În satele de la centru și cele de la sud, mâneca este croită dintr-o singură pânză. În acest caz, se folosesc două lățimi de pânză pentru față și spate, iar alte două – pentru mânecă. Cele mai vechi cămăși cu altiță ajunse până în zilele noastre au poale prinse de stan. La coaserea poalelor se folosea o pânză de o calitate mai puțin importantă, spre exemplu dacă partea de sus era făcută din pânză de cânepă subțire, țesută din fuior, poalele erau cusute din pânză mai grosieră, țesută din buși. Alteori, partea de sus era cusută din pânză de bumbac sau in, iar poalele – din trei lați de pânză de cânepă mai grosieră. O astfel de pânză masa bine picioarele în timpul mersului.

Sub braț, la întâlnirea pânzei mânecilor cu cea a stanului, se prinde o bucată de pânză de forma unui romb, care înlesnește integrarea acestor unități în întregul hainei, conferindu-i purtătoarei suficientă posibilitate de a gesticula sau executa anumite acțiuni.

Modul de structurare a decorului, motive decorative și maniera lor de tratare plastică

Motivele ornamentale nu sunt libere, ci mereu apar încadrate în grupuri (benzi) de format liniar. Aceste grupuri sunt amplasate în locurile de cea mai bună vizibilitate, pentru a sublinia frumusețea corpului femeiesc. Logica dispunerii benzilor în compoziție pe câmpul alb al cămășii (pe verticală, pe orizontală sau oblic) este strictă și subordonată unor relații care subliniază efectul artistic al părților în întregul piesei. Astfel, bentița de la gât și cea de la partea de jos a mânecii, la fel ca și rândurile altiței, inclusiv ale cadrului ei, sunt de proporții mici și orientate pe orizontală. Și încrețul se înscrie în această formulă artistică, numai că el are motivele mai mari, de nuanțele culorii galbene până la oranj, pentru a despărți vizual altița de râuri, care sunt fie oblice, fie perpendiculare pe mâneci, iar pe piept și pe spate sunt întotdeauna perpendiculare față de bentițe. Există o relație armonioasă

între aceste grupuri ornamentale. Spre exemplu, altița este de 3 ori mai înaltă decât încrețul, iar încrețul, împreună cu altița, formează a treia parte din lungimea mânecii.

În părțile nordului, pentru finalizarea marginilor cămășii la gât și la mâneci era folosit mai frecvent brezărul (festonarea marginii gurii cămășii cu ață colorată și strângerea ei cu ajutorul unui fir finalizat la capete cu ciucuri). Același principiu este utilizat și la finalizarea părții de jos a mânecii. Cămășile au patru râuri în față (două mai lătuțe și alte două mai înguste), iar la spate – două mai înguste, forma lor dominată tinzând către cerc (rozetă), pătrat (prescură), sau înlănțuiri de elemente geometrice. În localitățile de la centru și cele de la sud, peste micile cute formate la însăilarea părților de sus ale cămășii sau la partea de jos a mânecilor se fixa o fâșie îngustă de pânză, numită *margin* sau *bentiță*, brodată și ea. În mai multe localități, râurile sunt de proporții mijlocii și se repetă câte 4 ori câte 6, atât în față, cât și în spate. Tăietura de la gura cămășii este amplasată simetric pe axa verticală. Când sunt cusute 5 rânduri, aceasta este situată aproape umăr, în partea dreaptă. Pentru satele din jurul Camencii (de dincolo de Nistru) este specific volănașul care se încrețește sub aceeași bentiță îngustă brodată, precum și lipsa râurilor pe pieptul și spatele cămășii.

Cămașa cu altiță din Republica Moldova utilizează aceleași principii în croi, asamblare și decor specifice fondului comun românesc. Dar, în virtutea unor condiții social-economice specifice, înregistrează și anumite particularități locale. Decorul ei este aerat, grupurile ornamentale mai distincte, grafica elementelor și motivelor este mai vizibilă și păstrează un raport distinct între grupurile ornamentale și spațiile albe generoase. Fâșiile ornamentale sunt mai înguste, mai dinamice. Chiar dacă folosesc același fond ornamental propriu tuturor românilor, creatorii dau preferință motivelor vegetale la egal cu cele geometrice.

Tehnicile de broderie

Toate tehnicile folosite la înfrumusețarea cămășilor sunt realizate „pe fire numărate”, adică pe două, trei sau, mai rar, pe patru fire de pânză, ceea ce conferă echilibru și eleganță elementului cusut, inclusiv motivului ornamental, iar compozițiilor – simetrie și ritmicitate. Cu cât modulul este realizat pe mai puține fire, cu atât mai mult sporește eleganța motivului ornamental. În perioada socialismului, pasul de cusut era exagerat de mare încât proporția motivelor și, respectiv, a benzilor ornamentale era de 15-20 de ori mai mare ca în cele tradiționale. Meșterii populari care trăiesc din producerea și comercializarea cămășilor și a altor piese ale costumului tradițional au tendința de a face pasul cusăturii cât mai mare. Dimpotrivă,

doamnele, fetele care cos cămăși pentru sine sau pentru rudele lor, cos pe două-trei fire. Arta acului, orientată să execute cât mai multe principii tehnice, artistice, din plinătatea tradiției, solicită o mare concentrare de la meșteri și mult timp. Spre exemplu, în ultimii cinci ani, femeile care s-au implicat în cusutul cămășilor, de dragul acestei arte, au lucrat la o piesă câte 5 sau 9 luni, pentru că au continuat să activeze în câmpul muncii și au cusut în timpul liber. Dincolo de inerentele dificultăți, în ultimul deceniu se observă o tendință de a recupera vechile tehnici de cusut, ieșite din uz tocmai pentru că erau destul de dificile ca executare și necesitau mai multă insistență în învățarea aplicării lor. Dar pentru că tot ele au un potențial artistic evident, fetele și femeile le-au deprins încetul cu încetul și acum utilizează o mare diversitate de tehnici.

La coaserea unor cămăși vechi, păstrate acum în fondul tezaur al muzeelor, au fost utilizate câte 5-8 tehnici de cusut. Brezărăul și tăietura gurii cămășii sunt lucrate cu diferite tipuri de festoane (linie dreaptă, zigzagată, modelate și prin diferite culori), liniile care încadrează (cum este cadrul alțiței) sunt cusute în șinătău. Acest cadru, numit și scrânciobel în satele de la nord, este cusut în tehnici diferite de motivele alțiței, tocmai pentru a le facilita perceperea. Încrețul funcțional a fost cusut în urma acului sau ațește, după diferite scheme, mai simple sau mai complexe (cu firele trase la sfârșit). Cel decorativ este cusut la fir, în urma acului, bătut pe două fețe, în ambele cazuri, păstrând apropierea de structurile țesute. La coaserea râurilor sunt utilizate două sau mai multe tehnici: *ațește, la fir, lanț simplu sau lat, punct bătrânesc sau rumanescuri, cruciulițe sau butuci, jumătăți de cruci, cusătură înfoiată, găurele/șabacul* etc. *Firele metalice, paietele și mărgelușele* sunt prinse cel mai des printre cusăturile alțiței pentru a-i spori expresivitatea artistică.

După coaserea tuturor părților cămășii, acestea sunt unite în întreg cu ajutorul cheițelor: *găurele simple și duble, cu purice, picioruș dublu, păianjenul* etc., executate cu acul sau croșeta din ațe colorate, pentru a-i conferi piesei noi accente decorative.

Cromatica

Cămășile vechi din patrimoniul muzeelor, făcute din pânză de cânepă sau în, au fost cusute cu fire de lână vopsite în condiții casnice și au o paletă cromatică pastelată, în care predomină nuanțele culorilor verde, brun sau roșu. La începutul secolului XX, s-a cusut cu ațe de culoare roșie și neagră, acestea fiind mai accesibile ca cost prin târguri și orașe. În perioada dintre cele două războaie mondiale, la coaserea acestor cămăși s-au utilizat preferențial culorile tricolorului. Ulterior, odată cu sporirea accesibilității

populației la firele de mulinu, mătase și lână, s-a îmbogățit și paleta cromatică a hainelor. Au valorificat mai eficient bogăția cromatică creatorii din nordul și centrul Republicii Moldova. În prezent, adolescentele, domnișoarele și doamnele preocupate de această artă, chiar dacă au posibilități să procure diverse fire de origine industrială, preferă să folosească gama specifică fiecărui grup ornamental, uneori vopsind firele de culoare necesară în condiții casnice.

Fetele și femeile tinere au preferat și preferă o gamă cromatică mai bogată și mai veselă. Cele în etate își cos cămăși în două culori, una pentru încreț și alta pentru restul decorului, de regulă mai întunecată.

Repertoriul ornamental al motivelor

Motivele ornamentale de pe cămăși sunt ușor adaptate la tehnicile specifice cusutului, proporțiilor cămășii, rosturilor ei practice, rituale și simbolice. În exemplarele mai vechi, motivele geometrice sunt dominante, însă unele care se repetă frecvent sunt: *S* pe verticală, pe orizontală, separat prin dreptunghi sau înălțuit în valul apei; 8 executat cu axa oblică, asemănător simbolului timpului nesfârșit și păsări de diferite configurații, ambele apar deseori în alțiță; *pomi ai vieții* (mici de tot în cadrul alțiței) sau dezvoltate, cât ține spațiul rezervat râurilor de pe mâneci (tradiția satelor de la nordul Moldovei); *bradul* sau *spicul*, cu același rol în cămășile de prin părțile Camencii (motive cusute la fir, cu inserții de fire metalice); *râuri de flori și frunze* de cea mai creativă stilizare și configurație. Memoria colectivă a păstrat numele și semnificațiile unora dintre ele. Și în cazul acestor motive ornamentale, toate sunt interpretate ca benefice, de protecție (cele cruciforme, *dinții de lup*), de bun augur (*prescurile, șinătaele, valurile apei*), de belșug și fertilitate (*carnele berbecului, motivele romboidale*), astrale (*stelele, S-urile, păsările, 8-terii, sorii, rozetele, roțile de foc*).

Rosturi socio-culturale asociate cămășii cu alțiță

Fetele, de mici, învățau de la mamele și bunicile lor să coase. Își făceau cămăși pentru ele și pentru celelalte surori și frați. Către fiecare sărbătoare mare, precum erau Crăciunul, Anul Nou, Paștele, Rusaliile, membrii familiei trebuiau să poarte cămașă nouă, ca să fie sănătoși și să aibă noroc. Când împlineau vârsta de ieșit la horă, aveau deja cămășile lor, cusute cu multă iscusință, ca să poată fi observate între celelalte fete. Ulterior, foloseau prilejul de a merge la horă, la biserică sau la hram, pentru etalarea ținutelor făcute de ele. În secolele XVII-XIX, miresele purtau la

nunți costum tradițional cu cea mai frumoasă cămașă cu altiță. Această cămașă o păstrau toată viața și cereau să fie înmormântate în hainele nunții (*După ce au spălat femeia moartă, au îmbrăcat-o în cămașă cu cusături pe mâneci*, satul Peresecina, 1947). Drept cadou de nuntă pentru părinții mirelui și pentru mire, mireasa, împreună cu prietenele sale, coseau cămăși înainte de nuntă, la șezători și la clăci. Astfel, și mama-soacră primea o cămașă cu altiță excelent lucrată, încât să se împace cât mai bine cu viitoarea noră. La marile sărbători legate de viața omului (nașterea, căsătoria, înmormântarea), femeile continuau să poarte cămăși cu altiță specifice vârstei lor și status-ului social.

Fetele erau promotoarele principale ale îmbogățirii și dezvoltării repertoriului motivistic al cămășilor, pentru că între ele exista o concurență a iscusinței, nedeclarată din timp, dar etalată la marile sărbători: cine coase mai frumos, cine descoperă mai multe principii artistice în modelarea acelorași motive. Femeile bătrâne vegheau asupra corectitudinii coaserii și purtării cămășilor. Horele, hramurile, mersul la biserică erau tot atâtea motive pentru verificarea modului în care tradiția era respectată. Astfel, toate femeile participau, în mod direct sau indirect, la menținerea viabilității cămășii și la îmbogățirea ei.

Cămașa cu altiță este o operă desăvârșită, la a cărei perpetuare și perfecționare au contribuit foarte multe generații de femei. Acestea au folosit pânze accesibile de cânepă, in și bumbac, un croi genial de simplu, arhaic (de tăiere liniară și coasere în întreg a pânzelor), benzi ornamentale ingenios modelate, astfel încât să sublinieze frumusețea corpului, să pună în valoare aspectele memorabile și să le atenueze pe cele mai puțin spectaculoase. Cămășile au fost cusute pentru a releva personalitatea fiecărei femei, hărnicia ei, capacitatea de a simți și a crea lucruri frumoase, adresate și celorlalți, spre o comunicare continuă prin mijloace artistice, afective. Motivele decorative sunt cusute cu mult drag și pun în prim-plan frumusețea interioară a celor care le-au cusut.

În prezent, cămașa este purtată la spectacole, marile sărbători naționale, sărbători calendaristice și la cele de familie. O atenție deosebită se acordă confecționării manuale a cămășii, urmând tiparele ei cele mai reprezentative.

Cămașa cu altiță are valoare națională, fiind considerată un reper identitar foarte important al românilor. Pe ea este țesut și cusut idealul de frumusețe al femeilor care au recreat-o și purtat-o mereu, bucurându-se, bucurând și lumea cu aceste superbe haine. Mai bine de un secol, cămașa cu altiță a căpătat și valoare mondială prin contribuția doamnelor din suita regală (care au purtat-o cu mult respect), marilor pictori (care au înveșnicit-o în pânze memorabile), cineaștilor de la diferite studiouri (care au prezentat-o

în filme), și marilor case de modă din Europa și SUA (care au creat colecții remarcabile, inspirându-se din această cămașă).

Practicanți

În prezent, în perpetuarea artei cămășii cu altiță sunt implicate grupuri de purtători din toate localitățile Republicii Moldova. Cămașa este purtată în cadrul tuturor practicilor sociale în care societatea dorește să valorifice fondul moștenirii culturale, inclusiv prin mărcile identitare. Aceste piese vestimentare sunt realizate atât în condiții casnice, ca acum multe secole în urmă, în comunități mai mici sau mai mari, întrunite cu acest scop, cât și în ateliere sau centre meșteșugărești, având ca activități principale țeserea pânzei și executarea unui număr mai mare de cămăși.

Creatorii care activează de mai multe decenii în domeniu, au obținut titlul de „Meșter Popular”, ceea ce reprezintă o recunoaștere a abilităților lor de către Uniunea Meșterilor Populari din Republica Moldova (asociație benevolă de profil), sau/și Titlul Onorific de Meșter-Faur – ca o apreciere a deosebitelor contribuții în domeniu de către conducerea Republicii Moldova.

În toate localitățile, fetele și femeile cos diferite obiecte, formându-și și antrenându-și abilitățile, pentru ca ulterior, când dobândesc mai multă măiestrie, să-și coase cămașa cu altiță sau alte piese de port popular. Adeseori, ele își fac o cămașă sau două, după care le poartă și, având asigurată haina identității de grup, se concentrează la alte activități. Aceste purtătoare de patrimoniu nu au intrat în lista de mai jos, pentru că sunt foarte multe și este imposibil să le amintim.

Dar se regăsesc în această listă acele doamne care au cusut mai multe cămăși și continuă să activeze în acest sens, făcând din această activitate o pasiune, o vocație și o sursă de venit, pentru a completa bugetul familiei. Ele sunt creatoare bine motivate, caută cămăși interesante sau modele consacrate de tradiție pentru inspirație, cercetează tehnici, probează pânze, ațe de cusut, experimentează mereu, reactualizează motive originale de pe piese vechi de port, discută cu bătrânii purtători de patrimoniu pentru a afla cât mai multe informații despre specificul cămășii, își formează, la rândul lor, mici colecții de obiecte de artă pentru a avea o atmosferă motivantă în timpul procesului de creație. Lucrările acestor meșterițe sunt căutate de personalitățile care cunosc și apreciază originalitatea costumului, calitățile lui tehnice, artistice și vor să-și asume potențialul lui de expresie, ca să-l trăiască inclusiv ca mijloc de comunicare cu mediile în care îl poartă. Între aceștia sunt artiști plastici, interpreți de folclor, scriitori, manageri ai

culturii, cadre didactice, studenți, tineri care prestează servicii în domeniul turismului rural etc.

În anumite cazuri, acești meșteri sunt uniți în grupuri de interese după principiul înrudirii (familie) sau teritorial și au ca referință tradiția locală, relația cu comunitatea din care fac parte. Sunt și comunități mai numeroase, numite *șezători*, ca pe vremuri, mereu deschise pentru noi membri (Șezătoare Basarabia, Măiestria Basarabiei, Măiestria, Șezătoare Mereni, Artă Rustică etc.) care se întrunesc în spații publice, precum biblioteci, centre culturale, școli, muzee, și care utilizează atât facilitățile oferite de aceste instituții, cât și mijloacele moderne de comunicare, încât reușesc să se informeze operativ, să comunice, să aibă acces la colecțiile valoroase de port popular și la fondurile de carte, să beneficieze de master-class-uri sau schimburi de experiență oferite de meșteri foarte competenți, de la care învață mult mai eficient. În aceste spații se organizează expoziții ale cămășilor cu altiță, finalizate de membrii comunității, sunt discutate realizările, sunt încurajați și asistați începătorii și bineveniți toți doritorii de a comunica sau a coase. Moderatorii ședințelor, meșterii îndrumători sunt voluntari, fac această activitate din dragoste pentru această artă și pentru a-i da noi șanse în prezent și în viitor prin ceea ce știu și pot face. Aceste comunități activează și dincolo de spațiul cultural românesc, întrunind reprezentanți din ambele state (Bruxelles, Bologna).

Atelierele și centrele meșteșugărești au în epicentrul activității lor un meșter popular sau mai mulți, care mențin cotele înalte ale artei cusutului și le dezvoltă ușor. Ei sunt responsabili și de producerea cămășilor conform rigorilor culturale care le asigură identitatea, dar și de pregătirea tinerilor pentru a-i ajuta să se încadreze în procesele de muncă. Aceste unități economice produc multe costume pentru colectivele folclorice muzicale sau de dansatori. Din aceste considerente, periodic, ele sunt acreditate de către Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial. Mai ușor ajung să persevereze în domeniul creării cămășilor cu altiță tinerele care au avut posibilitatea de a urma ore tematice la lecțiile de educație tehnologică sau cursuri specializate, cum sunt elevele din clasele superioare ale Liceului *M. Eminescu* din or. Fălești, sau alte tinere de la școlile polivalente care au în curriculumul școlar acest obiect – broderia artistică. Ele completează rândurile producătorilor antrenați în ateliere sau activează individual, câtă vreme îngrijesc de copii în perioada concediului de maternitate.

Periodic, odată la doi ani, Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial, împreună cu Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, organizează expoziții-concurs ale creatorilor costumului popular, având în epicentru cămașa cu altiță, ca fiind

piatra de încercare a iscusinței autorilor. Expozițiile-concurs prevăd premii de încurajare atât pentru meșterii afirmați în domeniu, cât și pentru tinerii care s-au anunțat cu primele lucrări reușite. Aceste activități au ca obiective să demonstreze tendințele din domeniu, să dea posibilitate creatorilor să-și etaleze cele mai noi creații, să pună în valoare competențele tinerilor și să aprecieze contribuția grupurilor, comunităților, atelierelor, inclusiv cele ale meșterilor care activează individual.

Publicul se poate bucura de bogăția și frumusețea acestor creații și în cadrul expozițiilor personale ale meșterilor populari creatori de cămăși, organizate la anumite aniversări ale acestora (de exemplu, la 30, 40, 45, 50... de ani).

Lista grupurilor purtătorilor de competențe ale artei cămășii cu altiță ca element de cultură identitară din Republica Moldova

1. Maria Ciobanu (activează în satul Catranîc, raionul Fălești), meșter popular, membru al Uniunii Meșterilor Populari din 1995, de 25 de ani predă în școala din sat *Educația tehnologică* unde-i integrată și arta acului. De trei ani susține cercul *Arta acului* și în Centrul de Meșteșuguri *Zestrea neamului* din orașul Bălți. Are mai multe discipole dintre tinerele care i-au fost eleve. Împreună continuă tradiția costumului popular din Câmpia Sorociei. Preferă să facă pasul de cusut foarte mărunț.

Fig.11. Meșterul popular Maria Ciobanu din s. Catranîc, raionul Fălești la Festivalul Iei 2014.

2. Grupul de femei care se întrunește la Biblioteca din satul Mereni, raionul Anenii Noi și pe lângă Atelierul Bojescu, condus de Lidia Bojescu, contabil de profesie, din același sat. La 2 războaie se țese pânză pentru cămăși, 7 femei și 6 eleve cos cămăși tradiționale după izvoade descoperite în satul Mereni și în satele pentru care execută comenzi de costume. Este unul dintre cele mai recent constituite ateliere, activează de 5 ani. A reușit să producă costume pentru consăteni și pentru alte 3 sate din raion. Au reactualizat tehnicile caracteristice executării cămășilor de la ei din comunitate, care sunt destul de reprezentative pentru moștenirea culturală.

Fig. 12. Lidia Bojescu, conducătoarea Atelierului Bojescu din s. Mereni, raionul Anenii Noi.

3. Casa Portului Popular „Casa Cristea”, condusă de Maria Cristea, meșter popular, membru al Uniunii Meșterilor Populari (1995), deținătoarea Titlului Onorific de Meșter-Faur (2005), își desfășoară activitatea în Chișinău, dar are ca angajate grupuri de meșterite din satele Temeleuți și Vâlcineț, raionul Călărași, Bardar, raionul Ialoveni, Ulmu, raionul Hâncești, Ișnovăț, raionul Orhei, Grimăncăuți, raionul Briceni. Distribuie meșterilor comenzi care au legătură cu locul lor de trai. Au cusut împreună peste 580 de cămăși cu alțiță, dintre cele mai elaborate pentru formații artistice renumite: Orchestra *Lăutarii*,

Ansamblul Național Academic de Dans *Joc* (5 rânduri de costume), Orchestra *Fluieraș*, Ansamblul etnofolcloric *Moștenitorii*, Ansamblul *Comoara* etc. Meșterița Maria Cristea este una dintre cele mai experimentate în domeniu, coase cămăși de peste 30 de ani. A preluat această dragoste de la mama sa și de la bunica. A studiat la Facultatea de Matematică și Cibernetică a Universității de Stat din Moldova, dar treptat și-a concentrat activitatea în reactualizarea valorică a costumului popular. Periodic salvează câte o cămășă dintre cele uzate, care și-au pierdut aspectul expozițional înainte de a deveni patrimoniu muzeal. Are o bogată bază de date care conține adrese și lucrări ale meșterilor populari din republică, descrieri ale portului popular și imagini de cămăși de pe tot teritoriul Republicii Moldova, ceea ce o ajută să încurajeze grupurile de meșteri de prin sate să valorifice tradiția locală, oferindu-le și posibilitatea de a activa la domiciliu.

Fig. 13. Maria Cristea, directoarea Casei Poprtului Popular

4. Centrul de Meșteșuguri Artă Rustică din satul Clișova Nouă, raionul Orhei, condus de meșterul popular, deținătoarea Titlului Onorific Meșter Faur - Ecaterina Popescu. Activează împreună cu 10 meșterițe preocupate de arta cusutului artistic. Are acum la instruire 12 eleve din gimnaziul local. Valorifică tradiția cămășii cu alțiță din Codrii Centrali. Propune doritorilor cursuri de școlarizare în cadrul *Centrului de Instruire în Meșteșuguri Artistice* din sat. A creat costume și mai multe cămăși pentru consătenii săi și pentru mai multe localități din satele învecinate cu care au relații culturale strânse. Dispune de un muzeu cu mai multe cămăși vechi care le servesc drept surse de

inspirație. Recuperează și părți din vechile cămăși și preiau motivele, grupurile ornamentale pentru a executa alte piese noi. Este bine încadrată în viața comunitară și în viața culturală a raionului. A participat la expoziții locale, raionale, republicane și internaționale.

Fig. 14. Cămăși cu altiță cusute în Centrul de Meșteșuguri Artă Rustică, s. Clișova Nouă, raionul Orhei.

5. Surorile Cristina, Maria, Valentina și Olga Baciu din satul Gura Galbenei, raionul Cimișlia, au cusut 12 cămăși specifice tradiției din centrul Republicii Moldova, pentru interpreta de folclor Silvia Zagoreanu.

Fig. 15. Colecția de costume a interpretei de folclor Silvia Zagoreanu. Cămăși cusute de surorile Baci

6. Antonina Rusu (activează în orașul Chișinău) este meșter popular, membru al Uniunii Meșterilor Populari din Republica Moldova (1995) și membru al Academiei Artelor Tradiționale din România, Sibiu (1999), acum cadru didactic pensionat, a predat cursurile *Arta acului* și *Arta cămășii cu altiță*, autor de lucrări științifico-metodologice și curriculare adresate domeniului educațional, a cusut cămăși pentru cadre didactice. Operează cu toate tehnicile specifice cămășii cu altiță.

Fig. 16. Meșter popular Antonina Rusu cu cămăși cusute de ea.

7. Tatiana Popa de la Muzeul „Casa Părintească”, din localitatea Palanca, raionul Călărași, colaborează cu Grupul de doctorițe de la Sanatoriul „Codru” din s. Hârjaucă. Și-au cusut fiecare propria cămașă, pentru a putea participa la activități culturale desfășurate în localitățile de baștină și în cele vecine. Muzeul *Casa Părintească* a organizat și găzduit patru seminare practice adresate profesorilor de educație tehnologică și meșterilor din sate privind cunoașterea și practicarea bogăției tehnicilor tradiționale de cusut și valorificarea fondului de motive ornamentale (2017-2020). Continuă să includă în circuitul

cultural tehnici de cusut uitate, dar expresive din punct de vedere artistic.

8. Valentina Guțu, meșter popular din satul Gordineștii Noi, raionul Edineț, cadru medical, membru al Uniunii Meșterilor Populari din Moldova. A început a coase de la 14 ani, primele cămăși le-a făcut pentru fiicele sale, apoi pentru sine. Împreună cu câteva vecine, țese pânză pentru cămăși, brâie, catrințe, coase cămăși. A confecționat costume la 74 de ansambluri de artiști locali din satul său și din satele raionului Edineț, Briceni, Ocnîța, Râșcani, Glodeni. Are 14 discipoli care continuă să coase. Utilizează foarte multe tehnici specifice cămășii.
9. Centrul de Meșteșuguri *Fantezie*, din satul Vădeni, raionul Soroca, condus de Simion Lungu. Este unul dintre puținii bărbați care practică arta acului. A deprins a coase de la mama sa. Coase cămăși de 15 ani. Împreună cu alte 8 meșterițe cos cămăși pe pânză procurată din comerț, țes brâie și catrințe, încât completează costumul popular. A școlarizat mai mulți elevi din localitate și 7 femei, acum are la instruire 7 eleve. Continuă tradiția cămășilor de la nord. Au executat costume populare, pentru satul de baștină, pentru alte localități (Rublenița, Parcani), din raionul Soroca. Valorifică vechile piese din patrimoniul familiilor și din muzee, studiază vechile poze și reactualizează cămășile reprezentate pe ele. În anul 2017, a ajutat un grup de 23 de femei din satul Băhrinești, raionul Florești, să-și redescopere costumul local și să-și coase propriile cămăși. Lucrează preferențial în cruciulițe, jumătăți de cruciulițe, puncte, lănțișoare.

Fig.17. Costumele Centrului de Meșteșuguri Fantezie din s.Voloave, raionul Soroca.

10. Olga Chiriac, meșter popular și profesor de limbă franceză, activează în orașul Strășeni. A deprins arta acului de la bunicile sale care au cusut și au purtat cămăși cu altiță în perioada dintre cele două războaie mondiale. Promovează această artă de peste 30 de ani, a pregătit 15 discipole care și-au cusut propria cămașă. Timp de 10 ani a condus un cerc de broderie în orașelul Strășeni. A cusut peste 120 de cămăși cu altiță. Preferă să lucreze în cruciulițe și bătut pe două fețe. Este participantă activă la viața culturală a localității prin expoziții, master-class-uri, întâlniri în școli și muzee cu elevii.
11. Ecaterina Negru, meșter popular, membră a Uniunii Meșterilor Populari (2019), activează în satul Vălcineț, raionul Călărași. Este una dintre cei mai tineri meșteri afirmați în domeniu. Satul Vălcineț este o comunitate foarte activă din punct de vedere cultural, are o bogată moștenire artistică, 5 formații de artiști amatori de vârste diferite. Meșterita le-a confecționat costume împreună cu mama sa care țese brâie și catrințe. Descoperă în cămășile purtate altădată, apoi aplică

tehnici și motive bine consacrate de tradiție. Are o relație bună de colaborare cu școala și comunitatea.

12. Grupul de profesoare de la școala din Zârnești, raionul Cahul, conduse de doamna Ecaterina Danilișin Stângă, susțin continuitatea artei acului colaborând cu femeii în etate din localitate, care au purtat până prin anii 70-80 ai secolului XX cămăși, costume populare. Au învățat a coase de la deținătorii de patrimoniu modele caracteristice satelor de pe Valea Prutului de Jos. Au antrenat în această activitate și elevele din clasele superioare. La sărbătorile satului poartă cămășile asociate la costumul tradițional.
13. Grupul de femei care activează pe lângă biblioteca din satul Molovata Nouă, raionul Dubăsari, în stânga Nistrului, conduse de Valentina Verlan, bibliotecară. Activează de patru ani. Și-au cusut cămăși pentru fiecare, apoi au cusut pentru formația artistică din localitate. Participă la evenimentele culturale din localitate și din vecinătate, cu expoziții și programe artistice.

Lista grupurilor de inițiativă cu rol în conștientizarea valorii elementului și în promovarea acestuia

14. Comunitatea Șezătoare Basarabia activează, începând din 2016, pe lângă Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, cu care are încheiat un acord de colaborare privind sensibilizarea societății și încurajarea acestora să cunoască mai bine istoria, bogăția și valorile cămășii tradiționale prin implicare în salvarea unor piese vechi, asigurarea transmiterii ei către generația tânără. Moderatori ai ședințelor sunt Olesea Enache, Natalia Andreea Rusnac și Veaceslav Filimon, coordonator științific – dr., conf. univ. Varvara Buzilă. La întrunirile comunității participă peste 230 de doamne, studente, eleve și domni, din diferite localități ale Republicii Moldova. Pentru început, învață diferite tehnici de cusătură și funcția lor în realizarea diferitor părți ale compoziției cămășii, se familiarizează cu aspecte din istoria cămășii cu altită, specificul ei în Moldova și în întreg arealul românesc. La etapa a doua, participantele sunt ajutate să-și elaboreze un proiect al viitoareii lucrări care trebuie să pună în valoare tradiția de la baștină. Participanta își formează un portofoliu din fotografii, schițe, desene care ajută la stabilirea formatului lucrării. Apoi, după ce învață a croi

părțile cămășii și a le tivii, asistați de moderatori, încep să facă probe de cusut ale părților decorului, pentru a aprecia o mai bună repartizare a motivelor în spațiul rezervat. Sunt însemnate prin însăilare, cu ațe colorate, câmpurile ornamentale, pentru a putea executa mai bine fiecare grup ornamental, după care încep a coase pe adevăratele. Ghidarea începătorilor îi ajută mult la surmontarea unor sarcini inevitabile, încât unele doamne reușesc să coase cu încredere și fac lucrări reușite. În anul 2020, au realizat șezători în grupuri mici, mergând în satele de origine ale participantelor (Țigănești, raionul Strășeni, Molovata, raionul Dubăsari, Pelinia, raionul Drochia, Mereni, raionul Anenii Noi, orașelul Strășeni, satul Ciobalaccia, raionul Cimișlia, satul Negrea, raionul Hâncești etc.). Au participat cu 78 de cămăși noi, originale la *Expoziția 100 de cămăși basarabene salvate de la dispariție*, prilejuită de Centenarul Marii Uniri, organizată împreună cu Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală și Societatea de Etnologie (16.01.2019-27.03.2019). De Ziua Națională a Portului Popular, la 24 iunie 2020, au demonstrat 30 de costume, cu cămăși cu altă, la Parlamentul Republicii Moldova, iar în luna octombrie au prezentat o expoziție la Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova.

Fig. 18. Șezătoare Basrabia în cămășile cusute de membrii săi. 24 .08.2020.

15. Comunitatea Mândria Basarabiei, de pe lângă Centrul de artă și Biblioteca Raională din orașul Strășeni, coordonatori Liliana Calancea și Dina Voloc, readuce în circuitul cultural cămașa cu altiță din localitățile situate în Codrii Centrali. Întrunește 19 membri și oferă suport metodologic și practic grupurilor de femei din raionul Strășeni și Călărași, doritoare de a coase cămăși cu altiță. Au cusut cămăși pentru familiile lor și pentru formațiile artistice din localitățile lor de baștină. Au valorificat, în cusături, modelele de cămăși găsite în cadrul familiilor și în patrimoniul muzeelor. Preferă să coase la 2 sau 3 fire de pânză, respectă croiul, structurile ornamentale, cromatica cămășilor din această parte a țării. Cea mai mică membră a grupului are 12 ani, cea mai în vârstă – 82 de ani. Între membrii Comunității *Mândria Basarabiei* sunt cadre medicale, cadre didactice, economiști, contabili, casnice, mame în concediul de îngrijire a copilului, studențe, eleve. Promovează valorile cămășilor cu altiță ale purtătorilor de patrimoniu din Republica Moldova.

Fig.19. Șezătoare Mândria Basarabiei, Biblioteca raională Strășeni. Februarie, 2019.

16. Grupul de eleve din clasele a VIII-IX de la cursul *Arta cămășii cu altiță*, Liceul Mihai Eminescu din orașul Făleşti. Profesoara Silvia Antohi, meșter popular, membru al Uniunii Meșterilor Populari din Moldova (1996), conducătoarea Secției Costum Popular din această Uniune, ține cursul de 5 ani. Are în prezent 18 eleve care studiază această artă. Valorifică tradiția cămășii cu altiță din localitățile situate pe cursul de mijloc al râului Prut. Fiecare elevă și-a cusut propria cămașă și, cele mai sânguincioase, au cusut cămăși și pentru rudele participante la activitățile artistice. 6 cămăși, cusute de pe modele vechi, degradate ca aspect fizic, dar valoroase ca mesaj cultural, cele mai interesant lucrate din punct de vedere artistic, au fost etalate în cadrul *Expoziției 100 de cămăși basarabene salvate de la dispariție*, etalate la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (2019) și alte 5 – în cadrul Expoziției-Concurs on-line *Cea mai reprezentativă cămașă cu altiță din Republica Moldova*, organizată de către muzeul menționat și Institutul Cultural Român Mihai Eminescu de la Chișinău, în perioada 24.06.2020-04.07.2020.

Fig. 20. După o lecție de Arta cămășii cu altiță la Liceul M. Eminescu din Florești. În centru meșterul popular Silvia Antohi. (martie 2020).

17. Comunitatea Măiestria activează pe lângă Salonul MolDeco, Chișinău, condusă de Stela Moldovanu, și reunește tinere din diferite medii culturale. Promovează valorile cămășii cu altiță românești. A expus lucrările în Republica Moldova și în afara hotarelor ei. Ajută tinerele să învețe arta acului și să prețuiască patrimoniul cultural imaterial.

Alte centre care au început a coase cămăși cu altiță, dar care au nevoie de mai multă instruire și timp ca să se înscrie în albia valorică a cămășii cu altiță

1. Grupul Broderie Art, condus de Elena Lupașcu, din Chișinău, dispune de un atelier cu vânzare. Între alte obiecte, produce și cămăși cu altiță. Promovează tradiția cămășilor din centrul și nordul Republicii Moldova. În anul 2002, a elaborat și a propus pentru instruire chituri de cusut cămașa cu altiță.
2. Centrul de meșteșuguri din satul Pelinia, raionul Drochia, funcționează în Casa de cultură a satului, împreună cu muzeul local. Concetățenii au dăruit muzeului diferite pânze, țesute în secolul XX, iar acum meșterii le experimentează, pentru a produce pânza necesară pentru cusut cămăși. Dispun și de o colecție de cămăși din secolele XIX-XX de pe care elevele, la lecțiile de educație tehnologică, învață tehnici și motive de cusut. Concomitent, învață a folosi mijloacele moderne de producere a costumului popular. Primăria susține preocupările comunității.
3. Centrul de meșteșuguri din orașul Edineț, condus de Marcel și Mariana Ostrovschi, a fost deschis în anul 2017. Asimilează tradițiile cămășilor din nordul Republicii Moldova. Pentru început, produc cămăși cu altiță pentru copiii de la grădinițe și elevii din clasele primare. Utilizează pânză din rețeaua comercială. Promovează valorile costumului popular în școlile din raionul Edineț.
4. Atelierul condus de Liliana Starciuc, din orașul Ungheni. S-a inclus mai recent în producerea cămășilor cu altiță. Are ca angajate câteva meșterite de prin satele raionului Ungheni, care lucrează manual cămășile. Învață a opera cu motivele tradiționale și proporțiile lor în

cămașă. Propune cămăși pentru oficierea căsătoriilor. Experimentează valorificând bogăția artistică a cămășii cu altiță.

5. Atelierul de meșteșuguri de la Casa de Cultură din orașul Cahul. S-a format în anul 2019. Întrunește entuziaște din oraș și din satele învecinate. Aici, fetele și femeile descoperă și învață specificul costumului popular de sud. Probează diferite tehnici, coaserea pe diferite pânze. Și-au cusut primele cămăși pentru fiicele și nepoatele lor și acum lucrează la propriile cămăși cu altițe.

Starea actuală a elementului. Viabilitate, pericole

În ultimele trei decenii, a sporit simțitor interesul societății pentru cămașa cu altiță. Tot mai multe femei, cele tinere în special, își doresc să aibă în garderoba lor una sau mai multe asemenea haine. Este important și numărul celor antrenați în activitățile artistice profesioniste și de amatori, în care se regăsesc copii, elevi, studenți, grupuri de oameni maturi și de bătrâni, angajați în sfera culturii și voluntari care susțin anumite cauze comune. O poartă meșterii populari, împreună cu copiii, nepoții, în timpul târgurilor, expozițiilor și altor evenimente cu mulți participanți, dornici de a comunica cu universul culturii tradiționale. Și persoanele din public folosesc acest prilej pentru a purta fie doar cămașa, fie întreg costumul popular. Este tot mai des îmbrăcată de miri, nași și alți nuntași, în timpul celebrării căsătoriei, pentru a conferi noi semnificații evenimentului. Cetățenii plecați la muncă peste hotarele republicii își procură cămăși sau le confecționează manual, simțind necesitatea de a le purta. Reprezentanții corpului diplomatic le preferă, pentru oficierea sărbătorilor naționale.

Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial (CNCPPCI) organizează o serie de activități culturale care au scopul să asigure conservarea și valorificarea costumului popular autentic, în contextul tezaurului folcloric, al tradițiilor și obiceiurilor strămoșești. În toate evenimentele culturale organizate de CNCPPCI, se solicită prezența costumului popular autentic, respectiv, cămașa cu altiță.

O dată la 4 ani sunt atestate colectivele artistice de amatori din întreaga republică, privind repertoriul promovat, costumul popular și relația acestora cu comunitățile purtătoare de patrimoniu. În 2019-2020, au fost atestate colectivele din următoarele raioane: Leova, Bălți, Briceni, Dondușeni, Glodeni, Cahul, Strășeni, Căușeni, Nisporeni, Cimișlia, Râșcani, Drochia, Soroca, Călărași, Ungheni, Rezina, Șoldănești, Telenești, Orhei. O atenție sporită, în timpul atestării, se acordă celor peste 200 de formații

folclorice cu Titlul „Model”, care, conform regulamentului de atestare, sunt cei mai fideli exponenți ai comunităților locale și ai tradiției costumului.

Au fost acreditate centrele de meșteșuguri, atelierelor și meșterii care confecționează cămașa cu altiță și alte componente ale costumului popular. Au fost înregistrate noi unități economice care își propun să producă articole de costum popular.

În cadrul unor evenimente naționale și locale periodice (sărbători aniversare ale localităților, târguri de meșteșuguri, festivaluri de folclor), organizatorii și participanții poartă costum popular sau piese ale lui. Meșterii, atelierelor, centrele de meșteșuguri, colecționarii expun lucrări valoroase privind costumul popular.

Din 2012 până în 2014 s-a organizat Festivalul Iei/Cămășii cu altiță, care a solidarizat comunitățile, a stimulat grupurile și femeile să își demonstreze iile, costumele, încât să fie apreciate ca diversitate.

Din 2015, anual, în ultima duminică a lunii iunie, se sărbătorește Ziua Națională a Portului Popular, în cadrul căreia au loc demonstrații de costume tradiționale, târguri, concursuri și expoziții de costume, în cadrul cărora cămășii cu altiță îi revine locul principal. Aceste evenimente au loc atât în sate, cât și în orașe.

În ultimele decenii, au căpătat un caracter sistematic colaborările instituțiilor culturale din Republica Moldova cu cele din România. Astfel, ansamblurile folclorice, interpreții și meșterii populari participă la târguri, concursuri, tabere de vară și festivaluri de folclor din ambele state (d.ex., Târgul creatorilor populari de la Muzeul „Astra” din orașul Sibiu; câteva meșterite din Republica Moldova sunt membre ale Academiei Artelor Tradiționale din România; Zilele basarabenilor în orașele Timișoara, Prahova etc.; Festivalul Folcloric ASTRA „Se-ntâlnește dor cu dor”, organizat la Strășeni, R. Moldova, Festivalul Internațional de Folclor „Nufărul alb”, Cahul etc.). Aceste întâlniri facilitează cunoașterea reciprocă a patrimoniului cultural imaterial, mijloacele lui de protejare, schimbul de experiență privind bunele practici de valorificare a sa. În acest context, se observă cel mai bine specificitatea și unitatea costumului românesc, inclusiv a cămășii cu altiță. Această comunicare ajută promotorii culturii folclorice să-și conștientizeze mai clar rolul lor de exponenți ai purtătorilor de folclor de la baștină.

Fig. 21. Întâlnirea șezătorilor din Republica Moldova și România (februarie 2019).

În acest context, între România și Republica Moldova, a devenit mai intens schimbul de expoziții de costume populare, din colecții muzeale și private, ceea ce facilitează cunoașterea de către publicul interesat a specificului zonal al cămășilor românești. La Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală și la Palatul Republicii, la Centrul Internațional de Expoziții MoldExpo din Chișinău au fost expuse colecții de costume populare românești: Colecțiile lui Sebastian Paic (Cluj Napoca), Laura Diaconu (Banat), Gabriel Boriceanu (Transilvania, Brașov). La Muzeul Național de Artă a Moldovei și Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a fost demonstrată Expoziția „Matricea sufletului românesc. Costume tradiționale de sărbătoare din colecția Diane Toma” (26.04-30.05.2018), urmată de Expoziția „Basarabia și Crișana. Perenitatea artei populare românești” (28.11.2018-17.03.2019).

Fig. 22. Expoziția 100 de cămăși basarabene salvate de la dispariție în contextul Marii Uniri (februarie-martie 2019).

Menționăm, între cele mai recente evenimente, *Concursul on-line al celor mai autentice și reprezentative ii și cămăși românești din Basarabia create în ultimii ani*, susținut de Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală și de Institutul Cultural Român M. Eminescu din Chișinău (24.06.2019-04.07.2019).

În ultimii ani s-au desfășurat mai multe conferințe științifice și seminare, cu genericul *Costumul popular – marcă a identității naționale*, la care au participat cercetători și promotori ai acestui patrimoniu din Republica Moldova și România.

Au fost emise timbre cu imagini ale cămășilor cu altiță pentru a promova valorile ei.

Fig. 23. Timbre cu imagini ale cămășilor cu altiță emise de Poșta Moldovei.

Pentru a satisface interesul față de această haină reprezentativă s-au încadrat în producerea ei și a costumului popular mai mulți producători care înțeleg în mod diferit specificul acestei haine. Numărul celor care își cos singuri propria cămașă cu altiță îl depășește pe cel al meșterilor care cos la comandă. Este important că, odată cu reactualizarea cusutului individual, au reintrat în practica socială formele tradiționale de transmitere a cunoștințelor despre acest element, de deprindere a abilităților și de autentificare colectivă a actului artistic. S-au constituit mai multe comunități numite în mod tradițional „șezători”. La ateliere și centre care au comenzi mai mari se fac clăci de lucru pentru a deprinde și a practica tehnici de cusut, principii artistice de lucru la realizarea decorului, descifrarea formelor și semnificațiilor motifelor ornamentale și a compozițiilor grupurilor ornamentale. Există un interes susținut în a cunoaște și a practica, învățând de la doamnele cu experiență, prin diversele mijloace oferite de către realitățile tehnico-informaționale, inclusiv internetul, șezătorile și master-class-urile on-line. Utilitatea acestor mijloace s-a dovedit utilă în perioada de pandemie COVID-19, când s-au organizat webinare, cursuri on-line de cunoaștere și însușire a specificului acestei cămăși. Mai multe doamne, aflate în concediul de îngrijire a copiilor mici (legislația Republicii Moldova prevede o perioadă de îngrijire a copilului de la un an la trei ani). Pentru unele mămici tinere, căpătarea noilor abilități a devenit și o sursă de venit pentru completarea bugetului familiei. În marile centre comerciale, s-au deschis secții de comercializare a pieselor de port popular, între care se vând și cămășile cu altiță. Au apărut buticuri specializate în comercializarea acestor haine, căutate atât de localnici, cât și de turiști.

Unii meșteri, care au construit activități economice din producerea cămășii cu altiță, nu sunt fideli întotdeauna modelelor tradiționale consacrate de practica socială. Fie că utilizează o pânză neadecvată și, la multele spălări ale hainei, aceasta își pierde calitățile, fie cos la mașină și mai puțin manual, schimbând caracteristicile cămășii, după posibilitățile tehnice ale mașinilor de cusut.

A crescut prestigiul social al acestei piese, dar și interesele economice în jurul producerii și comercializării ei. Condițiile economice austere din ultimii ani îi fac pe conducătorii de grupuri folclorice să activeze în cadrul unor bugete insuficiente și uneori se recurge la ajustarea lucrărilor de executare a cămășilor după posibilitățile financiare oferite. Se încearcă simplificarea grupurilor ornamentale, uniformizarea acelorasi motive pe

toată suprafața cămășii sau excluderea anumitor grupuri, ca haina să necesite un volum mai mic de lucru și să fie mai ieftină.

Pentru că se cos multe cămăși de calitate diferită, concomitent, au crescut și rigorile cu care se cere a fi realizate, mai ales atunci când solicitanți sunt comunitățile locale care țin să păstreze specificul costumului lor.

În bună parte, publicul consumator de valori culturale este avizat privitor la calitățile cămășii, specificul ei artistic și valențele comportate. La diferite sărbători sunt tot mai des demonstrate pe purtători cămăși realizate în condiții excelente ca executare artistică. Femeile tind către aceste etaloane ale frumuseții, realizate cu multă rigoare.

Cel mai mult, cămașa este solicitată de către formațiile etno care promovează cultura folclorică. Costumul lor este parte din cultura locală, ca și repertoriul artistic promovat. Treptat, devine haina purtată sau admirată de către toate grupurile de vârstă, de la cei mai mici copii, până la oamenii în etate. Este purtată cu plăcere și de către reprezentanții altor culturi, ca o modalitate de trăire a valorilor ei.

Aceste evenimente, de trecere în revistă a patrimoniului, au scos din anonimatul local costume de certă valoare, creatori iscusiți și comunități gata să creeze costume și pentru alți doritori. În același timp, au oferit exemple de excelență creativitate pusă față în față cu tendințele de a coase cămășile la mașini, dimensionând nejustificat proporțiile ornamentelor. Ca urmare a creșterii solicitărilor de cămăși cu altiță, au sporit și pericolele care vin dinspre unii producători de cămăși la mașini de cusut și care pot dăuna integrității acestei piese valoroase.

Riscuri în legătură cu elementul și practicanții:

- Readucerea în scenă și pe piața de consum comercial a formelor inadecvate ale cămășii femeiești cu altiță, lucrate în perioada sovietică, ce sunt folosite ca model pentru a fi create replici în serie în continuare. Aceste modele inadecvate au fost puternic stilizate de artiștii plastici la comanda de stat încă înainte de anii 1990, când exista RSS Moldovenească.
- Invadarea pieței de consum cu piese de port popular, inclusiv cămăși cu altiță în stil național de proveniență din alte țări, spre exemplu, cămăși confecționate în Ucraina și care pătrund pe piața autohtonă.
- Atenția excesivă acordată de mass-media subiectului cămășii cu altiță, în rezultat producându-se efecte inverse de dezinformare și alterare a gustului în rândul publicului.

- Promovarea artei cămășii cu altiță de instituțiile mass-media în mod superficial, fără o abordare complexă, consecventă, doar la sărbători, astfel alterându-se valorile și structura compozițională a cămășii cu altiță.
- Insuficiența unor publicații de ordinul îndrumărilor, ghidurilor dedicate *Artei cămășii cu altiță*, cu fotografii, explicații și desene tehnice privind istoricul acestui element de port popular în spațiul nostru, a croiului, structurii specifice, a compozițiilor ornamentale, tehnicilor de cusut și de integrat în costum. Lipsa unor planșe pentru confecționarea mai multor cămăși cu altiță destinate școlilor și publicului larg.
- Din cauza penuriei economice, insuficiența finanțelor de care dispun comunitățile locale pentru confecționarea costumelor populare în mod manual de către meșterii populari.

Cadrul general de protejare, conservare și salvagardare a elementului

Patrimoniul cultural imaterial de pe teritoriul Republicii Moldova dispune de un cadru legal și normativ care îi asigură protejarea, conservarea, salvagardarea și promovarea, transmiterea către tânăra generație. Acest cadru este actualizat periodic în conformitate cu prevederile *Convenției UNESCO privind salvagardarea patrimoniului cultural imaterial* (Paris, 2003). Cadrul general de protecție este constituit de legislația în vigoare în domeniul patrimoniului cultural imaterial și al domeniilor conexe:

- Legea privind protejarea patrimoniului cultural imaterial (nr. 58, 29.03.2012);

- Hotărârea Parlamentului nr. 194 din 19 noiembrie 2015, de instituire a Zilei Naționale a Portului Popular, la inițiativa Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, având drept scop promovarea costumului tradițional autentic și asigurarea continuității acestuia, ca simbol identitar;

- Programul de stat privind salvagardarea Obiceiului Colindatul de ceată bărbătească prevede, în planul de acțiuni pentru anii 2016-2020, inclusiv protejarea altor elemente ale patrimoniului cultural imaterial;

- În statele de personal ale secțiilor și departamentelor raionale și orășenești de cultură sunt responsabili de protejarea patrimoniului cultural imaterial, care contribuie la realizarea politicilor culturale în domeniu, contribuind la o mai bună promovare a prevederilor UNESCO, fac legătura cu comunitățile purtătoare de patrimoniu imaterial, asigurând și comunicarea inversă, de la comunități către instituțiile abilitate ale Ministerului Educației, Culturii și Cercetării;

- Elaborarea și publicarea *Registrului Național al Patrimoniului Cultural Imaterial al Republicii Moldova* (vol. A, Chișinău, Editura Lumina, 2012, ediția a 2-a, 2013, 224 p., ISBN 978-9975-65-353-4, ISBN 978-9975-65-354-1), publicat sub egida Ministerului Culturii al Republicii Moldova, Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial și a Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală;

- Elaborarea și prezentarea spre examinare a Registrului local al UTA Găgăuzia, proces verbal nr. 7 al ședinței Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial din 23.10.2020. Lucrarea se află în proces de finalizare, ținându-se cont de observațiile membrilor Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial;

- Ordinul MECC nr. 385 din 30.12.2016 cu privire la aprobarea actelor normative: *Regulamentul cu privire la conferirea Titlului Onorific de Purtător al Tezaurului Uman Viu, Regulamentul cu privire la registrul național și registrele locale ale patrimoniului cultural imaterial* ș.a.;

- Ordinul MECC nr. 1678 din 18.12.2019 cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare a Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial;

- Ordinul MECC nr. 610 din 30.06.2020 cu privire la aprobarea Normelor de acreditare a experților în domeniul patrimoniului cultural imaterial;

- Legea nr. 135-XV din 20 martie 2003 privind meșteșugurile artistice populare.

Ministerul Educației, Culturii și Cercetării colaborează cu organisme interne și internaționale în domeniu: Comisia Națională a Republicii Moldova pentru UNESCO, Centrul Regional de Categoria II de la Sofia, Biroul UNESCO BRESCE Veneția, dar și cu instituțiile de cercetare și educaționale având atribuții în domeniul patrimoniului cultural imaterial.

Prin intermediul Comisiei naționale pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial, organism de specialitate consultativ, aflat în subordinea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, și cu participarea comunităților locale, a comunității științifice, se reactualizează Registrul național al patrimoniului cultural imaterial al Republicii Moldova, reactualizările fiind plasate pe site-ul www.mecc.gov.md.

În conformitate cu specificul culturii constituit istoricește, statul aplică măsuri de conservare a patrimoniului cultural imaterial prin politicile de descentralizare, realizând programe cu ajutorul instituțiilor de reprezentanță în teritoriu:

- Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial dezvoltă politici culturale adecvate protejării elementelor

acestui patrimoniu în comunități, pentru a susține purtătorii de patrimoniu, a le ridica prestigiul social;

- Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice au programe educaționale, cursuri de specialitate privind patrimoniul cultural și cel imaterial inclusiv, promovează elaborarea tezelor de licență, de masterat și doctorat în acest domeniu. Pregătesc specialiști care completează rândurile instituțiilor abilitate cu responsabilități în protejarea patrimoniului cultural imaterial;

- Institutul Patrimoniului Cultural realizează proiecte instituționale și de stat privind cercetarea comunităților purtătoare de patrimoniu cultural imaterial, elaborarea lucrărilor în domeniu, asigură diseminarea cunoștințelor către societate;

- la fiecare 4 ani, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală realizează noi proiecte științifice instituționale, aprobate de stat, privind studierea viabilității elementelor patrimoniului cultural imaterial în comunitățile purtătoare de patrimoniu, tezaurează în patrimoniu mărturiile acestor procese sub formă de înregistrări video și audio, obiecte, fotografii de epocă. Organizează evenimente culturale adresate mediului educațional, susține activitățile antreprenoriale în acest domeniu.

Măsurile punctuale referitoare la protejarea, conservarea, salvagardarea și promovarea elementului

Au fost stabilite acorduri și protocoale de colaborare-cadru între instituțiile cu rol decizional și strategic: de specialitate, administrative, educaționale, ONG-uri, mass-media:

- Comisia națională pentru salvagardarea patrimoniului cultural imaterial și Centrul Național al Conservării și Promovării Patrimoniului Cultural Imaterial, – cu comunitățile purtătoare de patrimoniu, active în confecționarea cămășii cu alțiță.

- Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală – cu alte muzee, cu instituții de cercetare, universități, cu primării, ONG-uri și șezători, privind valorificarea patrimoniului muzeal în scopul fortificării tradiției, sporirea accesului tinerilor la valorile patrimoniale;

- Institutul Patrimoniului Cultural a stabilit parteneriate cu alte instituții de cercetare din republică și din afara hotarelor ei privind încadrarea cercetărilor într-un context european mai larg, al schimbului de standarde științifice;

- Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice au stabilite parteneriate cu alte instituții educaționale,

cu muzee și instituții de cercetare, pentru a oferi studenților un cadru de pregătire cât mai deschis realităților culturale;

- Societatea civilă, reprezentată de mai multe comunități/șezători care activează în satele și orașele Republicii Moldova, de Societatea de Etnologie din Republica Moldova, Eco Resort Butuceni, precum și de formații etnofolclorice (*Alțița, Surorile Osoianu, Nemurelele*), au stabilit un program de colaborare pentru cunoașterea și promovarea cămășilor locale în acele localități unde acestea sunt mai puțin promovate, iar comunitățile și-au exprimat dorința de a le recupera în întregime.

Măsuri de salvagardare preconizate pe termen scurt, mediu și lung:

- Stabilirea de acorduri și protocoale de colaborare-cadru între instituții cu abilități în domeniul protejării patrimoniului cultural imaterial, autoritățile publice locale, comunitățile purtătoare de patrimoniu;

- Actualizarea strategiei naționale de salvagardare în domeniu;

- Perfecționarea mecanismului de inventariere a elementelor pentru completarea Registrului Național al Patrimoniului Cultural Imaterial;

- Acordarea de resurse necesare cercetării continue și monitorizării elementului și a practicanților;

- Stabilirea de măsuri de prevenție a tratării inadecvate sau abuzive a elementului și a practicanților;

- Dezvoltarea de parteneriate cu unitățile economice, ONG-urile privitoare la dezvoltarea durabilă, ecologică, sustenabilă a domeniului;

- Elaborarea unor îndrumare pentru cunoașterea bunelor practici în domeniul protejării cămășii cu alțiță.

Bibliografie

Monografii

1. Bâtcă Maria, *Dimensiunile spirituale ale Basarabiei*, București: Fundația Culturală Libra, 1998.
2. Bâtcă Maria. *Costumul popular românesc*, București: Editura Centrului Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2016.
3. Brătianu Elisa. *Cusături românești*, București: Editura Anastatică, 2010.
4. Buzilă Varvara. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid practic*. Chișinău, 2012.

5. Buzilă Varvara. *Arta tradițională din Republica Moldova / Traditional Art of Republic of Moldova*. Chișinău, Editura Cartier, 2018.
6. Ciubotaru Ion H. *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, vol. I (Arhitectura tradițională. Textilele de interior. Portul popular de sărbătoare), Iași: Editura Presa Bună, 1998.
7. *Costumul național moldovenesc de femeie/ Молдавский национальный костюм/ Moldavian Women's National Costume*. Pliant. Alcătuitor S. Șaranuța, pictor L. Ianțen, Chișinău: Editura Timpul, 1972.
8. *Costumul scenic moldovenesc. Raioanele de pe malul stâng al Nistrului* (în original: Костумул сценик молдовенеск. Райоанеле де пе малул стынг ал Ниструлуй)/ *Молдавский сценический костюм. Левобережные районы МССР*, Chișinău: Editura Timpul, 1985.
9. *Costumul scenic moldovenesc. Raioanele de nord ale Moldovei* (în original: Костумул сценик молдовенеск. Райоанеле де норд але Молдовей)/ *Молдавский сценический костюм. Северные районы Молдавии*, Chișinău: Editura Timpul, 1985.
10. *Costumul scenic moldovenesc. Raioanele de centru ale Moldovei* (în original: Костумул сценик молдовенеск. Райоанеле де чентру але РСС Молдовенешть)/ *Молдавский сценический костюм. Районы центра Молдавии*, Chișinău: Editura Timpul, 1988.
11. Enăchescu Cantemir Alexandrina. *Portul Popular Românesc*. București: Editura Meridiane, 1971.
12. Florescu Bobu Florea. *Caiete de arta populara –Portul popular din Moldova de Nord*, București: Editura de Stat pentru Literatură si Artă, 1956.
13. Florescu Elena. *Portul Popular din zona Neamț*. Complexul Muzeal Neamț, Secția de Etnografie, 1979.
14. Formagiu Maria Hedvig. *Portul popular din România*. Muzeul de Artă Populară al Republicii Socialiste România. București, 1974.
15. Ișfănoni Doina, Popoiu Paulina. *Costumul românesc de patrimoniu din Colecțiile Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”*. București: Editura Alcor, 2008.
16. Moldovanu Stela. *Măiestria. Povestea cusută a iei*. Chișinău, 2019.
17. Niculescu-Varone G.T., *Portul național românesc*, vol. I-II, București, 1933-1934.

18. Nistor Ion. *Românii și Rutenii din Bucovina*. București, 1915.
19. Paliț-Palade Iulia. *Portul popular din Republica Moldova*. Chișinău: Editura Grafema Libris, 2003.
20. Pavel Emilia. *Portul popular moldovenesc*. Iași, Editura Junimea, 1976.
21. Paveliuc-Olariu Angela. *Arta populară din zona Botoșanilor. Portul popular*. Botoșani, 1980.
22. Petrescu Paul. *Motive decorative celebre. Contribuții la studiul ornamenticii românești*. București: Editura Meridiane, 1971.
23. Popoiu Paula. *Fundu Moldovei, 80 de ani de la prima campanie monografică 1928-2008*. Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti", București, 2008.
24. Secoșan Elena, Petrescu Paul. *Portul popular de sărbătoare din România*. București: Editura Meridiane, 1984.
25. Stoica Georgeta, Petrescu Paul. *Dicționar de Artă Populară*, București: Editura Enciclopedică, 1997.
26. Stoica Georgeta, Onoiu Georgiana. *Portul popular femeiesc din Suceava*. București, 2015.
27. Zelenciuc Valentin, Kalașnikova Natalia, *Vestimentația populației orășenești din Moldova. Sec. XV-XIX*, Chișinău: Editura Știința, 1993.
28. Zevina Ada M., Livșiț Matus J. *Portul național moldovenesc*. Traducere din rusă N. Ziliberman. Chișinău: Editura de Stat „Cartea moldovenească”, 1960.
29. Дьячковская В.Л. *Молдавский народный женский костюм. Его декоративно-композиционные особенности и использование их в современном моделировании* [Costumul popular moldovenesc pentru femei. Particularitățile sale decorative și compoziționale și folosirea lor în modelarea contemporană]. Chișinău: Universitas, 2003.
30. Зеленчук В.С. *Молдавский национальный костюм* [Costumul național moldovenesc]. Chișinău, 1985.
31. Зеленчук В.С., Думитriu М. *Молдавский национальный костюм/Moldavian National Costume*. Кишинев: Тимпул, 1986.
32. Кожолянко Я. И. *Етнография Буковины* [Etnografia Bucovinei], том 1-2. Чернівиці, 1999-2001.
33. Кожолянко Я. И. *Буковинский традиційный одяг* [Portul popular din Bucovina]. Чернівиці-Саскатун, 1994.

Articole

1. Bujorean Tatiana. *Costumul popular și moda în RSSM: dileme, transformări, evoluție*. În: *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare. Ediția 10, 30-31 mai 2018, Chișinău*. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2018, pp. 101-102.
2. Buzilă Varvara (coautor). *Tehnici și cunoștințe legate de meșteșugurile artistice tradiționale*. În: *Registrul Național al Patrimoniului Cultural Imaterial din Republica Moldova*. Vol. A. Chișinău, Editura Lumina, 2012, pp. 90-105. / *Techniques and skills concerning traditional crafts*. In: *National Inventory of the Intangible Cultural Heritage of the Republic of Moldova*. Vol. A. Chișinău, Editura Lumina, 2012, pp. 205-219.
3. Buzilă Varvara. *Portul popular – marcă a identității culturale*. În: *Folclorul și contemporaneitatea. Conservarea, revitalizarea și valorificarea culturii tradiționale. Materialele Simpozionului științific practic internațional. 4-5 aprilie 2006. Chișinău, Republica Moldova*. Chișinău, Periscop, 2006, pp. 21-31.
4. Buzilă Varvara. *Cămașa femeiască cu altiță – brand românesc*. În: *Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică*, nr. 2 (22), Chișinău, 2014, pp. 124-132.
5. Buzilă Varvara, *Manuscrise inedite din sec. al XIX-lea privind eticheta vestimentară populară*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*. Serie nouă. Fascicula Etnografie și Muzeologie, vol. 7(20), Chișinău, 2007, pp. 45-65.
6. Buzilă Varvara, *Complexitate și adaptabilitate în costumul de Podoima-Podoimița, Transnistria*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*. Serie nouă. Fascicula Etnografie și Muzeologie, vol. 25(38), Chișinău, 2016, pp. 97-115.
7. Buzilă Varvara. *Valențele portului popular cotidian și inserțiile lui în cel sărbătoresc*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*. Serie nouă. Fascicula Etnografie și Muzeologie, vol. 31 (44), Chișinău, 2019, pp. 49-64.
8. Ciocanu Maria. *Elemente de port popular reflectate în creația orală*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*. Serie nouă. Fascicula Etnografie și Muzeologie, vol. 7(20), Chișinău, 2007, pp. 66-87.
9. Ciocanu Maria. *Женская одежда конца XIX-XX вв. (по коллекциям НМПЭ Республики Молдова)* [Portul femeilor la sfârșitul sec. XIX – sec. XX (în colecțiile MNEIN din Republica Moldova)]. În: *Мода и дизайн: Исторический опыт. Новые технологии. Материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 23-25*

- июня 2008 [Moda și design-ul. Experiență istorică. Tehnologii moderne. Materialele conferinței științifice internaționale. Sankt-Petersburg, 2325 iunie 2008], pp. 311-313.
10. Ciocanu Maria (coautor). *Portul popular în raionul Camenca*. În: *Folclor românesc de la est de Nistru, de Bug, din nordul Caucazului*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2009, vol. II, pp. 483-488.
 11. Ciocanu Maria. *Portul popular moldovenesc*. În: Ciocanu Maria. *Cartea etnografului. Colecții muzeale, obiceiuri și tradiții populare*. Chișinău, Cartdidact, 2019, pp. 170-180.
 12. Ciocanu Maria. *Cămașa femeiască cu platcă. Similitudini și particularități*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*. Serie nouă. Fascicula Etnografie și Muzeologie, vol. 27(40), Chișinău, 2017, pp. 183-198.
 13. Grădinaru Natalia. *Valențele terapeutice ale costumului popular*. În: Universitatea Tehnică a Moldovei. Chișinău, 2014, p. 67-70.
 14. Grădinaru Natalia. *Cultura populară materială a românilor/moldovenilor*. În: *Patrimoniul cultural național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova*. Coord. V. Ghilaș, A. Dolghi, Chișinău, 2019, pp. 144-176.
 15. Калашникова Наталья, Постолаки Елена. *Одежда [Portul]*. В: *Молдаване [Moldovenii]*. Отв. ред. М.Н. Губогло, В.А. Дергачев, Москва, Наука, 2010, с. 302-314.
 16. Постолаки Елена. *Размышления над социальными маркерами престижности в молдавском селе [Reflecții asupra mărcilor sociale ale prestigiului în satul moldovenesc]*. В: *Курсом развивающейся Молдовы [În direcția dezvoltării Moldovei]*, Москва, 2009, вып. 7, с. 217-230.
 17. Șărănuță Silvia. *Costumul național*. În: Șărănuță Silvia, *Cultura materială și spirituală a românilor din Basarabia (sec. XIX-XX). Schițe și studii etnografice*, Chișinău, 2019, pp. 139-146.
 18. Trandafir Ana-Maria. *În căutarea unei tehnici de cusut uitate*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, fascicula Etnografie și Muzeologie, serie nouă*, vol. 19 (32), Chișinău, 2013, 29-44.
 19. Vieru-Ișaev Maria. *Elena Alistar – deputat în Sfatul Țării, pedagog și promotoare a portului popular*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, fascicula Etnografie și Muzeologie, serie nouă*, vol. 29 (42), Chișinău, 2018, p. 6-21.
 20. Зеленчук В.С. *Основные типы традиционной молдавской народной одежды [Principalele tipuri de port popular moldovenesc]*.

В: *Этнография и искусство Молдавии* [Etnografia și arta Moldovei], Chișinău, 1972, pp. 75-93.

21. Лукьянец О.С., Калашникова Н.М. *Молдавские коллекции в собраниях Государственного музея этнографии народов СССР* [Colecțiile moldovenești din patrimoniul Muzeului de Stat de Etnografie a Popoarelor din URSS]. Chișinău: Editura Știința, 1990.

Colectarea datelor, implicarea comunităților și consimțământul

La realizarea acestei fișe de inventar au contribuit cu informații utile următorii cercetători:

Mariana Dobzeu, șef Secție Meșteșuguri și Diana Dicusari, directorul Centrului Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial, – au intermediat completarea chestionarelor în teritoriu privind inventarierea meșterilor care activează în domeniu, practicile culturale locale în care este promovată cămașa cu alțiță. Împreună cu cercetătorii drd. Corina Rezneac și dr. Andrei Prohin, au contribuit la semnarea consimțămintelor de către purtătorii de patrimoniu, meșteri, ateliere, comunități locale privind susținerea înscrierii în Lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității a *Artei cămășii cu alțiță – element de identitate culturală în România și Republica Moldova*.

Au mai contribuit:

Cu informații despre acțiunile Institutului Patrimoniului Cultural în cercetarea și promovarea cămășii cu alțiță: dr. Natalia Grădinaru, secretar științific, Institutul Patrimoniului Cultural.

Cu poze vechi din perioada interbelică, vizând purtătoarele de cămăși cu alțiță: avocat Iurie Cojocar, București.

Cu poze privind activitatea și lucrările creatorilor cămășii cu alțiță din zilele noastre: fotografii Constantin Plugari.

Cu poze de înaltă rezoluție privind activitatea Ansamblului *Crenguță de iedera*, de la Universitatea de Stat din Moldova, regizorul Marin Iliuț, Chișinău.

Pentru realizarea filmului documentar care va însoți dosarul UNESCO, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a oferit imagini fotografice de epocă, cu purtători ai acestui patrimoniu, și a asigurat realizarea filmărilor în mai multe localități ale republicii. Filmările au fost realizate de către cameramanul Ghenadie Popescu.

Ministerul Educației, Culturii și Cercetării a plasat pe site-ul său postarea electronică a paginii de inventar dedicată artei cămășii cu altiță și a tehnicilor specifice de realizare.

Reprezentanții comunităților, grupurilor și indivizii purtători ai valorilor colportate de această piesă au susținut nominalizarea, au participat la inventarierea elementului, oferind poze vechi, cămăși sau părți din acestea, păstrate în patrimoniul local, informații privind tehnicile de confecționare a vechilor cămăși, relatări despre utilizarea acestora în diferite contexte sociale, povești de viață despre perindarea cămășilor din mamă în fiică. Astfel, s-a reușit o mai bună cunoaștere a elementului pe teren. Ei au ghidat specialiștii prin sate, pe la cunoscuți, pentru a întregi baza documentară a inventarierii. Autoritățile publice locale, comunitățile, atelierele și creatorii au susținut nominalizarea, au elaborat și semnat consimțăminte oficiale, asumându-și responsabilitatea de a proteja și de acum încolo acest element în plenitudinea manifestărilor sale.

Observații

Arta cămășii cu altiță – element de identitate culturală în România și Republica Moldova este propusă pentru înscriere în *Lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial*, urmând a fi prezentată secretariatului UNESCO până la 31 martie 2021, în cadrul unui dosar multinațional România – Republica Moldova.

Completat

Dr. Varvara Buzilă, conf. univ., cercetător științific coordonator în Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău, membru al Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial.

Dr. Andrei Prohin, secretar științific, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău, membru al Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial.

Drd. Corina Rezneac, muzeograf, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău, membru al Comisiei Naționale pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial.

Data: 4 ianuarie 2021